GRANSKNING AF P. WIKNERS KRITIK AF DEN BOSTROMSKA

VARLDSASIGTEN ENLIGT HANS ARBETE "OM EGENSKAPEN"

Lawrence Heap Aberg

Herr Professoren och Kommendören
C. Y. Sahlin
Med Vördnad i Tacksamhet
från Författaren.

L. H. ÅBERG

WIKNER MOT BOSTRÖMIANISMEN

STOCKHOLM
LOOSTRÖM & KOMP.
1882

Pris: 2 kronor

GRANSKNING

AF

P. WIKNERS KRITIK

AF

DEN BOSTRÖMSKA VÄRLDSÅSIGTEN

ENLIGT HANS ARBETE

"OM EGENSKAPEN"

AF

L. H. ÅBERG

STOCKHOLM
LOOSTRÖM & KOMP.
1882

STOCKHOLM, CENTRAL-TRYCKERIET, 1882.

Denna skrift afsåg ursprungligen, som ock dess titel tillkännagifver, endast den kritik af Boströms läror, som man finner i lektor Wikners afhandling "Om egenskapen och närgränsande tankeföremål". Då den redan var nära sin fullbordan och dess tryckning blott af yttre omständigheter fördröjdes, utgaf herr W. ett "Öppet sändebref till teologisk tidskrift", hvari han i åtskilliga punkter utför och förtydligar sin ståndpunkt. Detta föranledde författaren af nu föreliggande skrift att före utgifvandet företaga en omarbetning, hufvudsakligen af sin skrifts senare del. Detta må i sin mån lända till ursäkt, för att den först nu blifver för allmänheten tillgänglig.

---

1. Inledning.

Något mer än trenne lustrer hafva förflutit, sedan Sverges självständigaste tänkare lämnade det jordiska.

Betrakta vi det vetenskapliga arbetet inom fäderneslandet under sagda tid, såvidt det rört sig på det filosofiska området, så visar sig allt för lätt, att detta arbete utförts, om än ej uteslutande af den Boströmska skolans anhängare, så likväl till den allra största delen af män, på hvilka Boströms läror utöfvat ett bestämmande inflytande. Dess *hufvudsakligaste* uppgift har varit dels kritiska forskningar i de åsigter, i hvilka den Boströmska har sina närmare eller fjärmare historiska förutsättningar, dels att noggrannare precisera, mer i detalj utföra och på vetenskaperna och lifvets särskilda frågor tillämpa den Boströmska åsigten. Det vore tvifvelsutan ett mycket stort misstag att uteslutande i vår filosofiska literatur söka resultaten af detta, visserligen både trägna och oförtrutna vetenskapliga arbete. En vetenskaplig forskning kan fortgå och bära rika frukter, äfven om dess resultat ej omedelbart nedläggas i literär produktion. Och dock är den filosofiska literaturen under denna tid visst ej fattig, hvilket en jämförelse med föregående tider skulle nogsamt visa. Att det *hufvudsakligen* varit mindre, historiska och analytiska arbeten, som presterats, är väl sant. Men denna omständighet förringar ej värdet af det, som föreligger. Dessutom får man ej glömma, att ett stort och omfattande svenskt originalarbete skådat dagen

under denna tid, hvilket då det varder fullbordadt, skall skänka oss bland annat en fullständig framställning af hela det Boströmska systemet, en framställning, hvars författares namn är en borgen för, att den på en gång skall fylla vetenskapens kraf och vara för en jämförelsevis större allmänhet njutbar.

Därmot är det visserligen sant, att till dato intet efter Boströms död utgifvet *större* vetenskapligt arbete föreligger, som från den Boströmska åsigtens ståndpunkt behandlar och allsidigt utreder någon filosofisk detaljfråga. Men klart är, att ett sådant arbete företrädesvis kräfver tid, och att man på femton år ej kan medhinna *allt*. Det må vara väl, om man hinner *något*, och att något och något af betydenhet äfven i rent vetenskapligt afseende verkligen blifvit under denna tid uträttadt på den filosofiska forskningens arbetsfält, kan omöjligen förnekas af den, som aldrig så litet känner förhållandena.

Å andra sidan har det stundom anmärkts, att ett drag, af hvad man älskat att kalla »dogmatism», skulle vara för den Boströmska skolan utmärkande. Man skulle inom henne spåra en allt för stor benägenhet att lägga sig till ro vid det, man har; ja, man skulle t. o. m. utan pröfning acceptera hvarje af mästaren framställd sats, men däremot aldrig röja någon sträfvan att fortgå utöfver den Boströmska ståndpunkten till en ny och högre. Detta skulle ådagalägga vetenskaplig osjälfständighet och verka hämmande på vetenskapens fortgång. Ty icke kan man väl rimligen antaga, att icke äfven efter Boström problem, ej blott i detaljerna, utan i själfva principen återstå för mänsklig forskning att lösa, dennas ståndpunkt må för öfrigt äga hvilka förtjänster som hälst.

Härpå må först svaras, att man kan på ett själfständigt sätt tillegna sig en annans världsåsigt. Sant

är det visserligen, att af två människor, som båda tänka själfständigt, icke båda tänka lika i alla punkter. Men dessa olikheter kunna bestå mindre i antagandet eller förkastandet af den ena eller andra lärosatsen än i den dager, den ena eller andra individualiteten sprider öfver det hela. Ju mer enhetlig och konsekvent den världsåsigt är, om hvilken man i det stora hela är ense, desto fullständigare äger detta sin giltighet. Här är ej stället att undersöka, huruvida äfven inom den Boströmska skolan olika riktningar förefinnas, hvilka stå i en mer eller mindre medveten och bestämd opposition mot hvarandra, ehuru båda förmena sig stå i öfverensstämmelse med mästarens ståndpunkt, åtminstone med dess allmänna anda. Endast en antydan må vi i detta afseende tillåta oss. Boström gör, som bekant är, anspråk på att hafva öfvervunnit den gamla motsättningen emellan objektiv och subjektiv idealism genom framställandet af en form af idealism, som ej gör sig skyldig till någon af de nämda ensidigheterna. Att han i det hela lyckats, må ej förnekas. Obestridligt synes det oss dock vara, att hans lära till båda de nämda riktningarna icke i *alla* afseenden intager den ställningen, att icke vid dess utförande en kan mer närma sig den ena, en mer den andra af ifrågavarande ståndpunkter. Hvilketdera man gör, saknar ej betydelse vare sig för uppfattningen af Boströmianismens ställning till äldre former af filosofisk världsåskådning eller för det förhållande, man intager till nyare kulturströmningar. De, som mer dragas åt det förra hållet, skola lätt finna sig benägna att söka sina anknytningspunkter i äldre former af objektiv idealism, under det att de, som gå mer åt den subjektiva sidan, mer afgjordt begränsa åsigtens *principiella* förutsättningar till de från Kant *utgångna riktningarna,* utan att man där-

före å någondera sidan kan förneka inflytelsen äfven från det andra hållet. De förre skola ock känna sig tillbakastötta af allt, som går ut på rubbandet af en fast, i objektiva former fixerad ordning inom natur och människolif, inom samhälle och sedlighet, utan att någonsin kunna glömma, att det är till det personliga subjektet, som all verklighet ytterst måste hänföras, från hvilket all helgd utgår — under det att de senare känna sig böra i detta afseende intaga en friare ställning, utan att någonsin förneka naturens ändamålsenlighet och kvalitativa bestämdhet eller vilja uppträda såsom försvarare af själfsvåld och godtycke.

Hvad åter sträfvandet hän emot en principielt ny ståndpunkt beträffar, så må först anmärkas, att skall en sådan *från Boströmiansk utgångspunkt* verkligen framträda, så är det väl åtminstone att förvänta, att dess närmaste anledning skall vara någon inom skolan själf skarpare framträdande konflikt, den antydda eller någon annan, hvarigenom någon tvätydighet eller ofullständighet i själfva principen visar sig och någon sida i den gifna verkligheten blottas, som ur denna princip ej kan nöjaktigt förklaras. Men något mer än rudiment till en slik konflikt förefinnes dock ej ännu.

Att det vetenskapliga forskningsarbetet går långsamt, visar för öfrigt ej, att det står stilla. På många håll kan ett arbete försiggå i djupet länge, innan dess frukter skönjas. Man må erinra sig det bekanta yttrandet af Boströms egen lärare, att »det ej gifves någon kungsväg i filosofien».[1]

---

[1] Under tider, då olika världsåsigter framstälts och hastigt vunnit gehör för att lika hastigt utbytas af nya, har det alltid hetat, att det allra bäst visade, huru föga det vore bevändt med filosofien, att under några få årtionden det ena systemet »vuxit

Emellertid har det bland Boströms lärjungar ingalunda saknats dem, som ej skytt att gifva tillkänna, att de både kunnat och velat gå sin egen väg. Att så var fallet med Boströms, af läraren måhända mäst uppburne lärjunge, numera docenten i teoretisk filosofi, lektor *C. P. Wikner,* röjdes tidigt. Redan i hans äldsta skrifter visade sig detta, åtminstone hvad formen angår, och bestämda nyanser i själfva innehållet kunde nog äfven spåras. Det intresse för människans praktiska sida, som i allmänhet utmärker den Boströmska skolan, framträdde tidigt hos herr W. med mycken bestämdhet och fick hos honom en afgjordt *religiös* karaktär. Snart befans herr W. vara en religiös skriftställare af framstående rang. Hvad han i den vägen uträttat till religiös väckelse hos vårt folk i en förnekelsens och indifferentismens tid, gör hans namn förtjänt att af en sen eftervärld nämnas med tacksamhet, och många af hans tankar i dessa ämnen äro sådana, att först denna eftervärld skall veta att fullt fatta och tillgodogöra sig dem. En sådan pärla af äkta religiositet som »Tankar och frågor inför menniskones son» är ej lätt att finna inom nyare tiders religiösa literatur.

Emellertid vore det orättvist att förneka, att särskildt i formen — jämte mycket godt och efterföljansvärdt — äfven ett och annat förefans, som man kunnat önska hafva varit annorlunda. Så har — som oss synes icke utan skäl — påpekats en viss böjelse för ett *mystiskt* åskådnings-

---

upp på det andras ruiner». Nu åter heter det, att dess idkare ej göra annat än »jurare i verba magistri». Är något att lära af dylikt tanklöst prat, så är det väl, att filosofiens ämnesvenner, huru de än bära sig åt, aldrig kunna vara den stora allmänheten till lags. Men detta kan också för dem *såsom sådana* vara tämligen likgiltigt.

sätt, som dock är lätt förklarlig hos ett djupt religiöst sinne, som ej kommit fram till full klarhet och ej kan hafva lätt att göra detta. Å andra sidan röjde sig en viss benägenhet för förkonstling och hårklyfverier, vanligen föranledda af sträfvan att uppdraga skarpa distinktioner och finna betydelsefulla skillnader, där sådana antingen icke alls finnas eller åtminstone äro af ringa vigt. Tydligt visade sig, att det var ett synnerligen rikt innehåll, som ett ovanligt skarpt förstånd under kamp med en ej mindre rik fantasi sökte bringa till klarhet utan att fullt lyckas. I vissa punkter fick fantasien öfverhand och förlorade sig i en halfmystisk känsloutgjutelse. I andra åter gjorde sig förståndet eller rättare abstraktionsförmågan till envåldsherskare, men då vanligen så, att innehållsrikedomen gick förlorad och en torr spetsfundighet behöll valplatsen. Härmed torde ock hafva sammanhängt den nästan fullständiga brist på systematisk ordning och öfverskådlighet i framställningssättet, hvaraf dessa skrifter nästan alla lida.

Tvifvelsutan har allt detta för mången försvårat tillegnandet af Wikners lära, och måhända har särskildt sistnämda omständighet äfven för honom själf dolt en och annan motsägelse eller åtminstone tvätydighet, som eljest lätt kunnat undvikas. Häri torde en af anledningarna ligga till den omständigheten, att under det herr W. i religiöst afseende utöfvat stort *inflytande* på många bland fosterlandets söner och döttrar, han dock näppeligen kan sägas hafva förvärfvat sig några egentliga *anhängare* eller grundlagt någon religiös riktning.

I de skrifter, hvarom vi nu talat, framstälde herr W. mer än en gång läror, som voro i strid emot den Boströmska världsåsigten. Själf var han därom fullt medveten. Att en sida i Boströmianismen finnes, som

kan utföras åt det afgjordt subjektiva håll, hvaråt herr W. under denna tid inslog, neka vi ej. Obestridligt synes oss emellertid vara, att herr W. under denna tid tog ett mäktigt intryck äfven från andra riktningar. Hvilka dessa voro, tillkommer oss icke här att utreda. Nog af, han fördes allt mer bort från den för Boström utmärkande tankegången. Det ser ut, som hade Boströms världsåsigt under andra intryck och under en fortgående — att döma af författarens egna själfbekännelser — med mycken inre kamp förenad religiös utveckling börjat för honom likasom förblekna.

Följde så för herr W. en jämförelsevis lång tid af föga literär produktion, tills han för något mer än ett år sedan utgaf sitt arbete »Om egenskapen och närgränsande tankeföremål», efter hvad dess författare själf i företalet försäkrar en frukt af flerårigt tankearbete. I denna skrift söker författaren vederlägga ej blott »flere af Boströms älsklingssatser», utan den Boströmska filosofiens djupast liggande läror och uppfattningssätt. Han kan nu icke längre anses tillhöra den Boströmska skolan. — På samma gång och i enlighet härmed afgifver han ett slags återkallande af de *filosofiska* läror, han i äldre skrifter själf framstält.

Då jag fick tillfälle att ordentligen sätta mig in i nämda skrift, trodde jag mig finna, att den uppfattning af Boströms filosofiska läror, från hvilken den utgick, var i många afseenden skef, och att den kritik, hvarför dessa göras till föremål, i de allra flesta punkter ej var träffande. Författarens namn och föregående verksamhet samt hans ställning till Boström och den Boströmska skolan gjorde ett från denna ståndpunkt affattadt svar önskvärdt, och jag kunde ej annat än tro, att ett dylikt meningsutbyte, fördt med de enda vapen, veten-

skapen kan taga i sin tjänst, skulle lända både denna vetenskap och herr W. själf till fromma. Från den Boströmska ståndpunkten kunde man därigenom få tillfälle att utreda och förtydliga ett och annat samt förebygga missförstånd i åtskilliga punkter. Herr W. åter skulle därigenom få en anledning att vidare utveckla sina läror, i fall han så önskade. Jag hoppades emellertid, att en värdigare stämma än min här skulle höjas. Då jag sedermera erfarit, att omständigheter finnas, som vålla, att så ej blir händelsen, har jag ej ansett mig böra rygga tillbaka för otillräckligheten af mina krafter. Jag tänker för högt om betydelsen af de ämnen, åt hvilka jag egnat dessa, för att ej i detta fall låta äfven personlig hänsyn vika. Anmärkas må vidare, att min kritik är skrifven för de medlemmar af vår svenska allmänhet, som äga förutsättningarna för att bilda sig ett självständigt omdöme i filosofiska ämnen och viljan att efter grundlig pröfning göra detta, alldeles såsom man brukar skrifva en kritik af en matematisk kalkyl för dem, som intaga en sådan ställning till den matematiska vetenskapen. Jag vet väl, att det gifves andra, som prata om »odium philosophicum» och annat dylikt. För dem är det naturligtvis en alldeles afgjord sak, att man ej kan sätta sig ned och skrifva en kritik af en vetenskaplig teori af annat motiv än ett sådant odium, allt under förutsättning, att denna teori — lika godt hvad den för öfrigt innehåller — står i opposition emot något, som de själfva vilja se förkättradt. Och hvad skulle man väl annat hafva att vänta af dem, som *så* drifvas af odium philosophicum som dessa herrar, om annars någon sanning ligger i det gamla ordspråket, att man bedömer andra efter sig själf? Likasom de hafva klart för sig, att en hvar, som opponerar sig emot den här i landet bland den filosofiska vetenskapens målsmän gängse

uppfattningen, har absolut rätt, icke på grund af beskaffenheten af sin opposition, utan därföre, att han faktiskt opponerar sig, så är det jämväl äfven för dem en alldeles afgjord sak, att författaren och de med honom i detta afseende liktänkande, om de djärfvas anse oppositionen underhaltig, göra detta, icke på grund af dess innehåll, utan därföre, att en opposition faktiskt föreligger. Därföre träffar mig ock från detta håll ovilja, icke därföre, att jag till försvar för Boströms läror anför detta eller detta, utan därföre, att jag öfver hufvud försvarar dem — likasom herr W. från samma håll skördat rika lagrar, icke därföre, att han i sin opposition emot samma läror anfört detta eller detta, utan därföre, att han mot dem opponerat sig. Jag känner herr W. nog för att veta, att sådana lagrar för honom betyda det, de betyda. Och äfven jag vågar tillmäta mig den berömmelsen att kunna säga med Fichte: »Ein Steinwurf ist ein sehr schlechtes Argument, ihr Herren!»

---

2. Framställningssätt och metod.

Betrakta vi nu sålunda herr W:s föreliggande arbete, så må härvid först och främst som en brist anmärkas, hvad vi beträffande de skrifter, hvilkas syfte ej i första hand varit vetenskapligt, påpekat mer som ett blott faktum: bristen på systematisk form. Vi hafva ett ytterligare skäl att göra detta, enär denna egendomlighet här, där författaren särskildt bort vara mån om dess aflägsnande, framträder än tydligare. Det är naturligtvis ej

vår mening att vilja neka, att en ledande grundtanke genomgår det hela. Tvärtom få vi under under gången af vår framställning ofta tillfälle att påpeka detta. Men undersökningens *form* är sådan, att hvarken denna grundtanke lätt skönjes, ej häller de mer detaljerade utredningarna tydligt framstå som följder af den samma. Att detta gör det för läsaren svårt att sätta sig in i författarens tankegång, torde lätt inses. Det har äfven till följd, att hans kritiker ej kan gifva *sin* framställning den öfverskådlighet, han skulle hafva velat.

Det må ej förnekas, att redan denna formella brist gör, att man har svårt att känna sig fullt öfvertygad, att det hela verkligen är en frukt af »ett flerårigt allvarligt eftersinnande». Åtminstone tyckes en ringa del af detta vara nedlagdt på den formella anordningen. Själf erkänner också författaren tillvaron af en sådan »formell brist». Ingen må förtänka honom att offentliggöra sina tankar så, som han gjort. Men detta hindrar ej, att »det varit önskvärdt», att han i mer systematisk form framstält sin lifsåskådning. Säkerligen skulle han därigenom äfven lättare kommit att varsna vissa ofullständigheter och tvätydigheter i denna.

Vända vi åter vår uppmärksamhet till den ställning, herr W. intar till den världsåsigt, i hvilken han söker sina kritiska utgångspunkter, så påträffa vi jämväl här en betänklig brist på enhet och sammanhang i framställningen, hvilken hänvisar på en sådan brist i självfva uppfattningen. Det är ej emot den Boströmska världsåsigten i det hela, utan mot dess särskilda satser, som författaren riktar sin kritik, eller — rättare uttryckt — då dessa satser kriticeras, då ses de ej i det samband med världsåsigten i det hela, som ensamt kan gifva dem deras rätta belysning. Författarens ställning till den världs-

åsigt, i hvilken han söker sin historiska utgångspunkt, blir i följd däraf mycket vag och obestämd, och han gör sig på mer än ett ställe skyldig till verkliga missförstånd. Så har han ej häller ens en enda gång funnit det mödan värdt att gå till en utredning af Boströmianismens ställning till de åsigter, i hvilka den å sin sida har sina historiska utgångspunkter, samt till den kritik af dessa, som i de flesta fall utgör på en gång dess motivering och dess bästa belysning. En sådan utredning hade varit så mycket mer på sin plats, som herr W:s egna läror — efter hvad vi i det följande få tillfälle att närmare söka utreda — i mer än ett afseende utgöra en omedveten regress till den af dessa historiska åsigter, som i detta afseende måste anses intaga det främsta rummet. Vi måste i följd af allt detta som vår mening framställa, att herr W. gör sig saker till så betänkliga brister i fråga om vetenskaplig metod, att hans arbete snarare gör intrycket af en samling förberedelser och uppslag till en kritik af en världsåsigt, hvilka varit egnade att leda till en själfständig lifsåskådning, än ett framläggande af ett genom kritisk granskning vunnet resultat.

---

3. Om bestämdhetens väsende. Skeptiska tendenser.

Då vår uppgift här är mindre att kritisera herr W:s egen ståndpunkt än att granska hans kritik af den Boströmska, måste vi beträffande hans arbetes första afdelning fatta oss jämförelsevis kort. Innehållet i denna är en analys af egenskapens begrepp.

Det hör till det mänskliga förståndets art och natur att fatta föremålen såsom bestämda genom egenskaper. Egenskapen är m. a. o. den form, under hvilken begreppsbestämdhet är för människan gifven. Man kan på ett för förståndet fattbart sätt angifva, hvad ett föremål är, endast genom att angifva dess egenskaper. På den uppfattning, man har af egenskapens egentliga väsende, beror följaktligen i en mycket väsentlig mån den åsigt, man har, om hvad det betyder att förstå en sak, samt om gränserna för människans förmåga i detta afseende.

Sin ståndpunkt i förevarande afseende angifver herr W. i sin definition på egenskapen. »En saks egenskap är», säger han, »den bestämning, som, skild från saken sjelf i hvarje dess förhållande, i ett den sakens förhållande såsom det förhållandets motsvarighet tillkommar den saken.»[1]) Hvad man härvid har att taga fasta på, är tydligen, att det är i sina relationer eller förhållanden, som föremålen hafva egenskaper. Själf säger äfven herr W., att »alla egenskaper äro således i den mening relativa, att föremålet har dem, endast därmed att det är i relationer» (sid. 69). För att veta, hvad en sak är, måste jag tänka på, hvad den saken är för ett annat, till hvilket den står i förhållande. Uttrycket »genom» relationer bör dock icke användas, enär förhållandet ej är »det band, som förenar sak och egenskap» (sid. 66, noten). Däremot tyckes intet hinder förefinnas, att använda nämnda uttryck, i fall det tages i den betydelse, som närmast erbjuder sig, nämligen »på grund af».

Den formella logiken känner som bekant tvänne slag af förhållanden eller relationer emellan begrepp:

---

[1]) Om egenskapen sid. 65, 66. Då ej annorlunda tillkännagifves, afse de i denna skrift förefintliga citaten alltjämt detta arbete.

subordinationsförhållandet och (det disjunkta) koordinationsförhållandet. Det förra är ett samstämmighetsförhållande, det senare ett förhållande af motsats. Att det är på det senare förhållandet, herr W. syftar, tyckes väl vara klart dels af den utredning, han lämnar sid. 51—57, dels särskildt af hans yttranden sid. 115, noten, och sid. 117, där det uttryckligen säges, att ett relationsled ej kan vara genus för det andra. När nu förhållandet emellan genus och species är den enda samstämmighetsrelation, logiken känner — alldenstund det af några så kallade ekvipollensförhållandet,' hvilket väl skall vara ungefär detsamma, som herr W. kallar identitetsförhållandet, såsom sådant icke är något verkligt förhållande, utan kan fattas som ett sådant endast därigenom, att det tänkes i analogi med koordinationsförhållandet — så är det gifvet. att förhållande eller relation för herr W. alltjämt innebär ett koordinationsförhållande, m. a. o. ett förhållande mellan motsatta. Allestädes, där ej annorlunda uttryckligen tillkännagifves, skola vi ock taga ordet i denna betydelse.

Hvarje föremål kan följaktligen enligt herr W. af tanken fattas såsom bestämdt endast i och genom det, som detta föremål är i och för ett annat, som i viss mån är detsamma motsatt. Vi känna på detta sätt väl något, som föremålen äro, men vi känna icke, hvad de *i sig själfva* äro.

I denna sin uppfattning är herr W. ingalunda ensam eller utan föregångare. Alla empirister hafva mer eller mindre klart och bestämdt uttalat henne.

Det är en känd sak, att Kant visade, att den sinliga verkligheten konstitueras af relationer. Vi känna henne endast i dessa, men hvad det är, som står i dessa relationer, är oss obekant. Relationen är i sin allmännaste

form en relation emellan medvetandet och tinget i sig, men hvad medvetandet och tinget i sig äro, det är oss alldeles obekant. Att skeptiska slutsatser blifvit dragna ur detta åskådningssätt, är äfven en känd sak. Det var genom att fatta medvetandet som ett väsende i egentlig bemärkelse som Fichte sökte komma ifrån dessa. Att svårigheten emellertid hos honom återkommer, inses lätt, blott man besinnar, att medvetandet för att vara verkligt måste tänkas såsom sinligt bestämdt, och att sinlig bestämdhet innebär en relation till ett motsatt.

Denna tanke, att det i sig självt obestämda eller abstrakta i och genom sitt förhållande till något det samma motsatt skulle vinna innehållsrikedom, kan, ehuru i modifierad form, sägas utgöra en af grundtankarna i den Hegelska åsigten. Hegel utgick, som bekant är, ifrån det antagandet, att den sinliga verkligheten vore den enda. Då nu Kant visat, att denna verklighet existerar endast i relationer, så är det gifvet, att man på den vägen icke kan komma ifrån relationen som en väsentlig bestämning i all verklighet. Tänka vi något, oberoende af dess relationer, så är det rent abstrakt eller bestämningslöst, men detta i sig abstrakta blir konkret i och genom relationerna. Det rena eller ursprungliga varat, heter det, »slår öfver i intet», hvarmed dess abstrakta karaktär är tydligt uttalad. Meningen är tydligen, att ett vara, tänkt oberoende af alla relationer, just i följd af denna sin abstrakta karaktär ej kan fattas såsom verkligt. För att blifva detta, för att blifva ett *dasein,* en verklig tillvaro, måste det träda i förhållande till något, som mer eller mindre är det motsatt. Den Kantiska skepticismen skall emellertid undvikas därigenom, att det framhålles, att verkligheten in toto et tanto är ett uttryck för tanken själf, och att vi följaktligen icke fatta blott relationerna, utan föremå-

len själfva *i* deras relationer. Det gifves intet dasein, som ej hänvisar på ett »für sich sein». För verklighetens konkretion är det visserligen nödvändigt, att den träder i relation till sin motsats, och denna nödvändighet är just en tankenödvändighet, men det är äfven en sådan nödvändighet, att den återgår i sig själf.

Det var i denna världsåsigt, som Boström fann utgångspunkten för sitt själfständiga filosoferande. Godkännande de resultat, till hvilka Hegel kommit, under den förutsättningen, att den sinliga verkligheten vore den enda, fann sig Boström just böra underkasta denna förutsättning en kritisk pröfning. Resultatet af denna pröfning blef, att hon ej fyller de kraf, tanken ställer på väsendet i egentlig bemärkelse. Hon gör icke detta; hon röjer fast hällre sin väsenlöshet just därigenom, att en bestämdhet in concreto är inom henne tänkbar endast i och genom relationer. Detta innebär, att Hegels lära, att det vore tanken, som kräfde, att föremålen för att vara konkreta skulle fattas i relationer till sin motsats, är oriktig. Tanken kräfver visst ej något sådant. Fasthällre innebär ett påstående, att detta vore nödvändigt, i själfva verket ett antagande af, att föremålen äro för tanken oåtkomliga, följaktligen en förstucken skepticism. Ty för att förstå, hvad en relation egentligen är, följaktligen ock för att förstå, hvad membra relata äro i och genom densamma, måste jag veta, hvad de äro oberoende af relationen. Kan jag lära känna dem endast genom denna, så är det klart, att vi röra oss i en cirkel. Ett nöjaktigt svar på den frågan, hvad väsendet är, kan på den vägen icke finnas. Väsendet blir för tanken oåtkomligt. Tanken kräfver väl ett sammanhang emellan en mångfald af bestämningar, men ej emellan sådana, som äro motsatta. Ett motsatsförhållande äger rum emellan begrep-

pets omfångsmoment (d. ä. inom den verklighet, som har begreppet till sin bestämning), men ej mellan begreppets egna bestämningar. Icke häller kan det med skäl påstås, att det för begreppsbestämdheten vore väsentligt, att den i någon mening *hade sin grund* i någon begreppets relation till ett annat. Allra tydligast visar sig detta, om vi fästa vår uppmärksamhet vid de förnuftiga begreppen. Predicera vi t. ex. om det absoluta väsendet bestämningarna andlighet och själfmedvetande, så ligger häri ingen som hälst hänvisning på en dylik relation. Detsamma gäller i viss mån äfven om de sinliga begreppen. Kan det med afseende på dem ej sägas äga sin stränga giltighet, så visar detta blott, att de såtillvida ej äro begrepp i fullaste bemärkelse, utan i viss mån sakna den för begreppet i det hela väsentliga bestämdheten, m. a. o. att den sinliga verkligheten som sådan alltjämt är i viss mån obegriplig.

Det resultat, hvartill herr W. i förevarande afseende anser sig hafva kommit, måste tydligen anses träffadt af denna af Boström emot en empiristisk ståndpunkt i det hela riktade argumentation. Också blir skepticismen för herr W. oundviklig. Tanken kommer ej åt föremålens innersta väsen, blott åt det, som de äro i relationer.

Själf upptager herr W. denna anmärkning till besvarande. Han påpekar i detta afseende (sid. 70), att föremålet i relationen ej är detsamma som relationen, hvadan jag väl kan begripa föremålet och ej stanna vid relationen, ehuru det alltid är *i* relationen, som jag begriper det förra. Visserligen, men det är dock i relationerna, som jag begriper föremålet. Hvad det föremål, som verkligen står i relationerna, är oberoende däraf, att det står i dessa, är och förblifver mig obekant. — Det är visserligen sant, att den omständigheten, att jag ej gärna

blir presenterad för människor utan kläder, ej innebär, att jag blir presenterad endast för deras klädedrägt, men icke vinner den någon djupare människokännedom, som betraktar de människor, med hvilka han får göra bekantskap, blott såsom bärare af en så eller så beskaffad kostym.

Herr W:s lära om bestämdhetens art och väsende visar sig sålunda, utgången från empiristiska antaganden, i sig sluta fröet till en förstucken skepticism. I tillämpningen på vetenskapens särskilda problem medför detta, att all verklighet reduceras till relationer emellan i och för sig obekanta väsenden. Vi vilja se, huru detta närmare gestaltar sig, och vända oss då först till de undersökningar rörande begreppet *vara,* som utgöra det väsentligaste innehållet i arbetets andra afdelnings första kapitel.

---

4. Begreppet vara.

Vi hafva sett, att för Hegel den sinliga verkligheten var den enda, och att i följd häraf all verklighet skall anses konstituerad af relationer. Vi hafva ock sett, att han sökte undvika den Kantiska skepticismen genom att gifva tänkandet en absolut betydelse. Detta sistnämda uttalar han i den bekanta satsen, att vara är tänka. Af det sammanhang, hvari denna sats af Hegel framställes, framgår nogsamt, att han med vara förstår väsentligt eller substantielt vara och med tänka förstår tänkande in abstracto.

Likasom för Hegel så blef äfven för Boström en

utredning af varats begrepp något, som i viss mån kan betraktas som den för systemet i det hela grundläggande undersökningen. Men redan i denna sin egenskap får den genom de olika resultat, hvartill den i båda fallen leder, en icke så litet olika betydelse. Vi vilja visst icke bestrida, att den ifrågavarande satsen om identiteten mellan vara och tänka kan i någon mening så fattas, att den från Boströmiansk ståndpunkt kan godkännas. Det är först och främst gifvet, att den idealistiska grundtanke, Hegel i och med den anförda satsen förklarar sig hylla, måste från Boströms ståndpunkt accepteras. Men den närmare betydelse, denna grundtanke för Hegel får, m. a. o. arten af Hegels idealism, måste väsentligen bero på, huru han närmare bestämmer både begreppen vara och tänka. Vi behöfva i detta afseende blott erinra, att Hegels utgångspunkt var Schellings lära om verkligheten som organiskt bestämd och organismen som en enhet af motsatta. I »tänkat» fann Hegel den organiserande princip, Schelling saknat, och ur denna synpunkt är det, han tillägger det förstnämda en för all verklighet konstitutiv betydelse. Detta innebär visserligen ett framsteg i idealismen, men gifvet är, att tänkandet här i första hand får en objektiv betydelse eller fattas som en modus existendi hos sitt innehåll, det tänkta, och att det ej, åtminstone ej i själfva utgångspunkten, kan fattas och fasthållas som en bestämning hos ett tänkande medvetande, hvilket äfven uttryckligen angifves därmed, att fråga säges vara om det abstrakta tänkandet. Äfven om det sedermera visar sig, att tänkandet ur andra synpunkter måste fattas som en medvetandets bestämning, så är det dock ej dessa synpunkter, som utgöra det första och principiella. Detta har till följd, att Hegel tillägger varat, ur en viss synpunkt betraktadt, en absolut bety-

delse, och att han ej funnit anledning att i sin analys fortgå utöfver detta begrepp. Häri röja sig hos honom objektiva tendenser och brist i genomförandet af idealismen.

Boström åter fann, att en undersökning rörande det substantiella varat eller, om man så vill, af varat ur synpunkten af dess objektivitet och substantialitet bör föregås af en annan och mer omfattande om varat öfver hufvud. En sådan, säger han, visar, att *allt* vara är vara *för* någon. Så länge jag betraktar föremålen såsom varande, kan jag följaktligen ej sägas hafva angifvit annat än en bestämning, som tillkommer dem i och genom ett annat. Genom detta resultat visar hvarje fullständig analys af varats begrepp hän på en analys af den, för hvilken varat är. Först på denna väg kan man finna det substantiella varat. Bestämdare framhåller Boström detta så, att han säger, att vara är identiskt med förnimmas. Detta, anmärker han, framgår däraf, att uttrycken kunna användas vice versa. Hvar hälst vi säga, att något är, där kunna vi ock säga, att det förnimmes, och omvändt.

Till undvikande af missförstånd måste man emellertid härvid göra tvänne anmärkningar, hvilka af Boström dels antydas, dels uttryckligen framhållas:

1) Meningen kan *ej* vara, att orden vara och förnimmas i svenskt språkbruk skulle i den bemärkelsen beteckna alldeles detsamma, att en hvar, som ägde tillbörlig insigt i svenska språket, skulle inse identiteten af deras respektiva betydelse. Ty, förutom att i språket ej gärna två ord finnas, som betyda alldeles detsamma, så finge satsen då tydligen en rent lexikalisk betydelse, hvilket naturligtvis ej varit Boströms mening. Gifvet är, att man vid ljudkomplexen »vara» fäster en föreställ-

ning, vid ljudkomplexen »förnimmas» fäster en annan. Men höja vi dessa föreställningar till begrepp och tänka ut, hvad som ligger i dessa begrepp, så visar det sig, att vi här finna alldeles samma innehåll, hvilket innebär, att begreppen i själfva verket äro identiska, och att orden sålunda för den begripande människan visa sig beteckna samma sak (samma innehåll i tänkandet), ehuru betraktad från olika sidor — d. ä. skillnaden uppkommer därigenom, att man företrädesvis reflekterar på den ena eller andra af begreppets bestämningar. (Den spekulative philosophen J. J. Borelius i Calmar sid. 62 och följ. anm., 114 och 117.)

Hvilka dessa synpunkter äro, inses däraf, att då vi använda ordet »förnimmas», reflektera vi företrädesvis på relationen till det förnimmande subjektet, fästa oss vid, *att* och *huru* saken förnimmes. Då vi åter använda ordet »vara», bortse vi i viss mån härifrån och fästa oss vid, *hvad* föremålet för öfrigt är, d. v. s. vid förnimmelsens innehåll.

2) Man måste noga se till, att såvida vår sats skall vara riktig, orden antingen tagas i sin allra vidsträcktaste bemärkelse, eller ock, om denna är specificerad i det ena fallet, att den jämväl blir det i det andra, samt att differentia specifica i båda fallen är densamma. (Statsläruns propedevtik sid. 4.)

Detta är så mycket angelägnare, som — just i följd af ofvan påpekade skillnad i de synpunkter, som genom det ena eller andra uttrycket företrädesvis framhållas — det är vanligt att använda ordet »förnimmas» i de fall, där den med detta ord företrädesvis påpekade sidan tydligast framträder (t. ex. om känslor, fantasier o. dyl.), »vara» åter där, hvarest i följd af den mer yttre form, hvari förnimmelsens innehåll är för subjektet gifvet, eller af an-

dra anledningar den nämda subjektiva sidan mindre lätt skönjes (t. ex. åskådningar). Låter man nu t. ex. »vara» betyda »vara för åskådningen», under det att »förnimmas» får betyda »förnimmas af fantasien», uppstår emellan betydelserna en motsats, som dock beror på, att orden tagas i specificerade betydelser, och att differentiæ specificæ äro hvarandra motsatta.

De väsentligaste synpunkter, ur hvilka specifikationer af begreppet förnimmas äro möjliga, äro dels förnimmandets form eller sätt, dels dess subjekt. Man måste därföre noga se till, att man, då man sammanställer esse och percipi, ej refererar dem till olika subjekt eller fattar dem i olika former.

Hit hör frågan om det objektiva varat eller förnimmandet. Objektivt säges förnimmandet vara, såvidt i detsamma något af subjektet oberoende är aktuelt. Hvad detta, närmare bestämdt, innebär, hafva vi ej skäl att här utreda. Detta kan så mycket mindre vara vår uppgift, som Boström själf ej utfört och systematiskt bearbetat den kunskapsteoretiska vetenskapen. Till de antydningar, som i detta afseende hos honom förefinnas, få vi tillfälle att återkomma längre fram. Hvad i den vägen från Boströmiansk ståndpunkt kan göras, synes oss blifva ej så litet annorlunda, om man mer närmar sig den objektiva eller den subjektiva idealismen. Men huru härmed än må förhålla sig, alltjämt måste det objektiva esse fattas som en art af percipi. Det är först, när man har identiteten mellan esse och percipi klar för sig, som det är möjligt att komma till rätta med det kunskapsteoretiska problemet.

I sin afhandlings senare dels första kapitel opponerar sig herr W. emot Boströms lära om identiteten emellan begreppen vara och förnimmas. Att de skäl, han för

denna sin opposition anför, samt och synnerligen bero på ett förbiseende af de ofvan framstälda anmärkningarna, blir vår uppgift att här söka visa. Vi upptaga dessa skäl i den ordning, de af honom själf framställas.

Medgifvande, att »uttryck förekomma i språket, som icke synas förutsätta en mellan vara och förnimmas uppmärksammad åtskilnad», anmärker dock herr W., att äfven här en sådan vore antydd (sid. 71). Jag säger nämligen »*för* mig är denna sak grön», men »*af* mig förnimmes denna sak såsom grön». Samma relation kan ej döljas bakom »af» och »för» (sid. 72). Detta allt beror på ett förbiseende af vår under 1) gjorda erinran. Besinnar man denna, då får de olika prepositionernas användning sin fullgiltiga förklaring. Det samma gäller, om man i stället för ordet »är» insätter det äfven objektiva »visar sig såsom». Efter denna mer inledande anmärkning öfvergår herr W. till att söka visa, att *vara och förnimmas ej hafva samma omfång* (anf. st.). För att ådagalägga detta tar han sin tillflykt till det i visst afseende *abnorma* förnimmelsesättet d. v. s. det förnimmelsesätt, som afviker från det hos flertalet människor förefintliga. Det kan, anmärker han, hända, att det, som *är* grönt, icke så förnimmes t. ex. af en färgblind människa. *Vara* tages sålunda här i en annan betydelse än den, i hvilken det är liktydigt med förnimmas. För att vara detta måste de fattas i betydelsen »visa sig såsom» (anf. st.). Här specificerar herr W. de båda ordens betydelse på olika sätt och förbiser följaktligen anmärkningen 2). »Förnimmas» betyder i det anförda exemplet *förnimmas med synsinnet af en färgblind;* »vara» åter får en betydelse, som vi skulle vilja återgifva med: *vara för (= förnimmas af) en människa med normalt färgsinne*; eller om den färgblinde genom andras berät-

telse har sig bekant, att en distinktion för dem [1]) äger rum emellan tvänne för hans omedelbara uppfattning identiska färger, så blir skillnaden den emellan en ome-

[1]) Herr W. talar om de olika färgerna så, som vore i och med dem fullt objektiva, af människans perceptionskraft oberoende bestämningar hos föremålen gifna. Det borde väl ändå för honom vara klart, att det är i relation till denna perceptionskraft, som föremålen äro gröna, röda, svarta o. s. v., hvilket väl ej kan betyda någonting annat, än att de af oss förnimmas så eller så. Medgifves detta, så är det ju erkändt, att en sådan bestämning som t. ex. färgbestämdheten är ett förnimningssätt hos oss. Detta har herr W. kunnat lära ej blott af Boström, utan jämväl af Locke och dennes efterföljare. Det borde redan häraf vara klart, att vi, då vi säga föremålen vara t. ex. gröna, om vi tänka ut, hvad däri ligger, förstå, att de af oss så förnimmas. Men frågan blir då den, hvad som är grunden till, att de förnimmas så och icke annorlunda. Att denna grund ej är gifven i vårt medvetna lif, är väl själfklart. Men frågan är, om den är att söka i någon yttre, af vårt medvetande alldeles oberoende realitet, till hvilken vårt medvetande står i relation, eller om den ligger i någon bestämdhet hos människans perceptionskraft, som ej framträder i medveten form. Det förra alternativet biträddes af den Lockeska riktningen och i viss mån äfven af Kant. Det är Fichtes odödliga förtjänst att hafva med skärpa och eftertryck visat det godtyckliga i ett slikt antagande. Men då han upptog det senare alternativet, visade sig stora svårigheter vid förklaringen, af hvad det är i den mänskliga anden, som är grund till den bestämdhet hos den mänskliga preceptionskraften, som på detta sätt framträder. Genom framhållandet af potentialitetsbegreppet fördes Schelling och Hegel i detta afseende vidare. Men då fråga uppstod om förklaringen af själfva potentialiteten, visade sig äfven för dem svårigheter, hvilka Boström sökt undanrödja genom att hänvisa till den mänskliga andens ändlighet. Det är såsom ändlig perceptionskraft, ej såsom perceptionskraft öfver hufvud, som människoandens är potentielt bestämd eller har ett innehåll, som ej framträder i medveten form. Ännu en annan anmärkning må i sammanhang därmed göras. Då vi säga, att ett föremål är t. ex. grönt, hvad mena vi egentligen därmed? Tvifvelsutan, att detta föremål, då

delbar och en reflekterad uppfattning. Uttryckens betydelser bli identiska, ej när de tagas i än aldrig så *vanliga,* dock olika specificerade betydelser, utan när de tagas antingen i sin *allmännaste* betydelse eller ock i inskränktare, men på *lika* sätt specificerade betydelser. Om en rödblind gåfve ut en växtbeskrifning, hvari han sade, att smultronet är grönt, så försvarade han sig mot kritikens angrepp ganska illa, om han åberopade sig på, att han med »vara» menat »förnimmas», ty svaret blefve väl då: »Ja visst, det må vara, men vi människor med normalt färgsinne förnimma det som rödt.» Vår ponerade botanist kunde väl ingenting annat svara, än att han med »vara» förstått »vara för mig», och då kunde man väl ej annat säga än: »Jaså, det var en annan sak, men det kunde vi icke veta. Vi trodde alltid, att ni ville beskrifva naturen, sådan den är för eller förnimmes af människor med normalt färgsinne.» Med andra ord, vara för en färg-

---

det förnimmes af vårt synsinne, förnimmes på ett visst sätt, som röjer närmare eller fjärmare likhet med det sätt, hvarpå andra (gröna) föremål af oss fattas. Hvarje människa med normalt färgsinne har vid synsensationen af ett grönt föremål en förnimmelse som är (relative) lik den, som hon har vid senterandet af ett annat grönt föremål, men olik den, som hon har vid senterandet af t. ex. ett rödt. I detta afseende röjer sig likheten mellan alla (normalt seende) människors förnimmande. Men längre sträcker sig i förevarande afseende ej allmängiltigheten. Det är för ingen del gifvet, att tvänne människor verkligen erfara samma intryck af den gröna färgen, blott att hvar och en af dem erfar samma intryck af tvänne gröna föremål. Hvad betyder då väl en sådan abnormitet som t. ex. färgblindhet? Ingenting annat, än att den färgblinde på grund af någon abnormitet i sitt sinnesorgan (d. v. s. någon bestämdhet hos detta organ, som afviker från det hos människor i allmänhet vanliga) ej mäktar urskilja en olikhet beträffande färgen där, hvarest andra människor äro i stånd att göra detta.

blind är = förnimmas af en färgblind; vara för en människa med normalt färgsinne är = förnimmas af en människa med normalt färgsinne (sid. 73, 74).

Om man, som vanligen sker, då intet vidare tillägg göres, begränsar varats betydelse till vara för flertalet människor, så får man ej på grund af satsen tro sig äga rätt att om vara i den betydelsen predicera sådant, som tillhör det abnorma förnimmandet, och sedan stöta sig på, att detta ej går för sig.

Herr W. anser sig emellertid hafva med det anförda gjort till fylles för att visa, att icke hvilken agent som hälst duger att sättas till verbet förnimmas, när det skall bli likbetydande med vara. Härmed skulle nu vara ådagalagdt, att de båda begreppens sverer ej täcka hvarandra. Han förmenar sig hafva visat, att förnimmas har en vidsträcktare sver. Den måste därföre inskränkas genom att någon agent sättes till verbet. Hvilken? frågar han. Är det alla, några eller någon? Alla, säger han, kan det icke vara, ty detta skulle först och främst betyda, att då de grönblinda förnimma det gröna såsom rödt, skulle med afseende på dem »vara grön» bli = »förnimmas såsom rödt» (sid. 74). Enär själfva förutsättningen (vara = förnimmas af alla) är oriktig, bör det ej förvåna, att slutsatsen äfven blir det. På den ståndpunkt, vi intagit, är det gifvet, att vara grön för den normalt seende eller förnimmas grön af denne blir vara röd för den grönblinde eller af honom förnimmas röd.

Det abnorma förnimmandet visar sig sålunda äfven här vägra herr W. sin tjänst. Han upptager emellertid undersökningen från en ny synpunkt, i det han fortfar: Ett och samma gröna föremål förnimmes aldrig som grönt af alla förnimmande väsen, emedan aldrig alla få se det (anf. st.). — Utan att här inlåta oss på den frågan, huru-

vida det verkligen är nödvändigt, att man skall »få se» en sak, för det man skall förnimma den såsom grön, svara vi helt enkelt: För alla med normalt färgsinne utrustade människor, som förnimma det såsom färgadt, är det gröna föremålet grönt; för dem, som ej förnimma det såsom färgadt, är det öfverhufvud icke alls såsom färgadt. Detta kan synas vara ett hårdt tal, men märk, att det gäller under den förutsättningen, att de, som ej få se ett färgadt föremål, verkligen *icke* i någon mening förnimma det. Själf medger herr W., att dessa kanske förnimma det *potentielt.* Detta, påstår han vidare, »kan betyda ett af två: antingen de förnimma det till möjligheten = det är för dem möjligt att förnimma, eller de förnimma det så dunkelt, att det är omärkbart. I förra fallet är det tydligt, att *vara* ibland skulle blifva lika med 'möjligen förnimmas' eller 'kunna förnimmas', men det var icke detta, som från början var påstådt.» (Sid. 74, 75.) Men om vi skulle erkänna, att vara *ibland* (d. v. s. i *ett* af sina species) kan betyda »möjligen förnimmas», d. v. s. att ett species af vara täcker det species af förnimmas, som vi kalla möjligen förnimmas? Måhända dock, att herr W. ej rigtigt vill vara med om, att detta »möjligen förnimmas» är ett species af förnimmas. Låtom oss då öfvergå till det senare alternativet såsom ett fullständigare uttryck för potentialitetens begrepp.

Potentielt förnimmas betyder då förnimmas omärkbart eller ofullkomligt. »Detta», heter det vidare, »skulle antingen innebära, att det för varandet vore likgiltigt, huruvida förnimmandet vore fullkomligt eller ofullkomligt, eller ock, att det fullkomligare förnimmandet innebure det ofullkomligare varandet.» (Sid. 75.) Vi svara härpå, att det kan vara tämligen likgiltigt, för hvilket alternativ, man beslutar sig, ty det beror helt enkelt på, hvad man förstår med »fullkomligt vara»

d. v. s. vid hvilken sida hos det varande, man fäster sig, då man skall afgöra om dess fullkomlighet. Men de konsekvenser af båda antagandena, dem herr W. anser så öfvermåttan orimliga, förskräcka oss icke. I förra fallet, säger han, »*är* en sak grön, så snart hon förnimmes såsom grön äfven af den rödblinde». Ja visst, hon är grön för den rödblinde, men röd för den normalt seende. Återigen måste vi erinra om, att vara och förnimmas ej få på olika sätt specificeras, så att förnimmas af en rödblind skulle anses vara likbetydande med vara för den normalt seende. I senare fallet, säger herr W., skulle, »då en färgblind förnimmer det gröna såsom icke rigtigt grönt», »det ej heller, i det fallet, *vara* riktigt grönt, och han skulle då icke begå något misstag». Sant, det gröna *är* ej grönt för den grönblinde, och han begår ej något misstag, när han med synsinnet ej så förnimmer det. Men föreställer han sig, att flertalet människor förnimmer som han, *då* gör han sig skyldig till ett misstag. Slutligen finner herr W. det vara höjden af orimlighet, att en sak på detta sätt blefve »på en gång potentiellt grön och aktuellt grön, då hon på en gång förnummes potentiellt af några, aktuellt af andra» (anf. st.). Herr W. menar väl, att detta skulle strida emot principium contradictionis. Men han må härvid besinna, att principium contradictionis innebär, att man ej hos samma sak kan tänka motsägande predikater *i alldeles samma afseende.*

Herr W. anser sig nu hafva bevisat, att vara ej är liktydigt med hvilket förnimmas som hälst, ej häller med förnimmas af alla. Återstår att se till, om det kan vara liktydigt med förnimmas af *några eller någon.* Vara vore då det samma som *förnimmas sant* (sid. 76). Enär vi ej kunna vara med om den föregående argumentationen, så kunna vi naturligtvis ej häller gå in på denna konsekvens. Men alldenstund det följande resonnemanget, om det vore

riktigt, skulle träffa Boströms lära om identiteten mellan vara och förnimmas, så vilja vi göra det till föremål för en kort pröfning.

Herr W. erkänner, att de båda begreppen »så till vida täcka hvarandra, att der det senare föremålet är för handen, der är också det förra: en sann förnimmelse är icke tänkbar, utan att det också *är* så, som den förnimmelsen uppfattar, att det är. Huruvida ett *förnimmas sant* är förhanden, hvarhelst någonting på ett visst sätt *är*, det kunna vi här ännu icke afgöra. Men låtom oss redan här antaga, att intet föremål är utan att förnimmas (sant), likasom det är erkändt, att intet föremål förnimmes (sant) utan att vara, så följer deraf ingalunda, att vara är = förnimmas. Den figur, som är tresidig, är äfven trevinklig, så att hvarhelst hos en figur finnas tre sidor, der finnas äfven tre vinklar, och omvändt.» Men, fortsätter han, »att hafva tre sidor» är därföre ej detsamma som »att hafva tre vinklar». »Att 'hafva A' och att 'hafva B' är samma sak, endast under det vilkor, att A är = B; att hafva tre vinklar och att hafva tre sidor är samma sak, endast med det vilkor, att tre vinklar äro = tre sidor och således en sida = en vinkel, hvilket ingen påstår.» (Sid. 76.) Detta resonnemang låter förkrossande, men det är alldeles skeft. Identiteten mellan att hafva A och att hafva B kräfver identitet mellan A och B endast under förutsättning, att ordet »hafva» har samma betydelse i båda fallen, men så är vid det anförda exemplet ej förhållandet. I ena fallet betyder det »begränsas af», i det andra »konstituera detta eller detta lutningsförhållande emellan de begränsade linierna». Att hafva tre sidor och att hafva tre vinklar äro verkligen ekvipollenta begrepp, alldeles som vara och förnimmas. Uttrycken äro ej likbetydande, men de beteckna samma sak eller samma tanke-

innehåll, sedt från olika sidor. Och detta är fallet, när hälst tvänne bestämningar äro (för tanken d. ä. nödvändigt) ömsesidigt och oupplösligt förknippade. Skillnad äger rum blott i fråga om den bestämning, på hvilken i första hand reflekteras, och från hvilken man leder sig till de andra bestämningarna. Och i denna bemärkelse är det, som Boström talat om identiteten emellan vara och förnimmas. Argumentet faller för anm. 1). Men säger herr W. vidare: Vara och förnimmas »*kunna* icke heller vara detsamma, om än vara fattas = *förnimmas sant,* ty jag *menar* ett annat med det ena än med det andra. Säger jag, att 'denne sten (sant) *förnimmes* af mig som grå', så har jag talat om, 1) att stenen *är* grå, ty det ligger i ordet 'sant', 2) att jag *förnimmer,* att han är grå. Säger jag deremot: 'denne sten *är* grå', så kan väl min interlokutör *sluta till,* att jag förnimmer det, enär man icke kan uttala, hvad man icke förnimmer; men *jag har icke omtalat* för honom den saken. Med det första omdömet är således uttaladt och *tänkt* någonting, som är *utlemnadt* i det senare, och det senare innehåller en verklig tanke mindre.» (Sid. 78.) Detta må medgifvas och följer äfven af vår under 1) gjorda anmärkning. Men skall det anses träffa vår sats, så beror detta på förbiseende af denna anmärkning. Emellertid tyckes herr W. likasom erinra sig denna. Han fortfar nämligen: »Förhållandet dem emellan, då det ena innehåller det andra och derjemte något mer, kan ej heller rimligtvis uttryckas så, att de beteckna '*ett och detsamma*' med 'afseende på olika sidor', annars kunde man också säga, att en hand och en menniskokropp vore samma sak betecknad från olika sidor. Deraf, att den lefvande handen fins der, kan man också sluta till, att kroppen fins der, men jag menar något annat med det ena än med det andra.» (Sid. 78, 79.)

Exemplet haltar. Jag slutar från den lefvande handen till, att den står i en viss relation till en människokropp, hvilket ej vore möjligt, om ej öfriga delar af en sådan kropp funnos i närheten. Men jag finner mig däraf ej föranlåten att om handen predicera de bestämningar, som tillkomma en hel människokropp. Med andra ord *det, som* är hand, är ej människokropp, men enligt vårt antagande skulle det, som *är,* förnimmas och omvändt.

Herr W. fortfar: »Vi hafva nu förutsatt, att förnimmas är = förnimmas *såsom,* och således utgör ett det förnumnas förhållande till det föremål, *såsom* hvilket det förnimmes eller med andra ord dess förhållande till det, som det förnimmes vara. Borttaga vi åter detta 'såsom' och behålla endast sjelfva *förnimmas,* så inträder följande argumentation.» (Sid. 79.) Innan vi gå att granska denna, må vi fästa uppmärksamheten vid, att författaren på följande sida (80) säger: »Det vara, om hvilket vi tala, är just det, hvilket begagnas endast såsom *kopula,* och till dettas begrepp hör att uttrycka förhållandet mellan två. Det är ock tydligen detta vara, som menas af dem, hvilka med *vara* identifiera *förnimmas.*» Det är visserligen sant, att allt, som är, måste vara något (vara på något sätt), men lika sant är, att allt, som förnimmes, måste förnimmas på något sätt eller *såsom* något, det är i någon bestämning. Detta hindrar dock ej, att man för tillfället kan bortse från såväl det ena som det andra. Detta sker, då uttrycken användas absolute. Men gör man detta i endera fallet, så måste man, såvida vår mycket omordade sats skall vara rigtig, göra det äfven i det andra. Detta gör ej herr W. och visar sig äfven däri ej hafva senterat anm. 2). Därföre blir nu varat en relation emellan två moment, subjekt och predikat, förnimmandet mellan två andra, percipiens och perceptum, hvarifrån han leder sig

till den orimliga följden, att — under förutsättning af båda förhållandenas identitet — äfven leden skulle bli identiska. Skefheten i hela detta resonnemang faller lätt i ögonen. Herr W. har här godtyckligt lämnat bort det förnumnas i förnimmelsen framträdande bestämdhet, men bibehållit varats, hvadan orden äro tagna i olika bemärkelser. Fattar man innehållet i båda begreppen fullständigt, finner man, att båda förutsätta tre moment, nämligen varat:

1. Subjektet, för hvilket något är.
2. Det, som är för detta subjekt.
3. Den bestämdhet, detta har såsom varande för subjektet.

Beträffande förnimmas:

1. Subjektet, som förnimmer.
2. Det förnumna.
3. Dettas i förnimmelsen framträdande bestämdhet.

Att full ekvipollens råder mellan dessa, torde ej vara svårt att medgifva.

Vi hafva i det föregående sökt visa, att herr W:s anmärkningar mot Boströms lära om identiteten mellan vara och förnimmas väsendtligen bero på missförstånd af denna läras verkliga mening. Då Boström själf söker förebygga dessa missförstånd, skulle de genom ett allvarligare bemödande att sätta sig in i den kritiserade åsigtens verkliga tankegång kunnat undvikas. Vi misstaga oss dock säkert icke, om vi påstå, att under herr W:s hela resonnemang döljer sig den förutsättningen, att ett vara finnes, som ej är vara *för någon,* och att detta just vore det i varat väsentliga, så att, om än vara stundom, kanske alltid, tillika är vara *för någon,* så är dock icke detta det i varat konstitutiva. Under denna förutsättning blir varats och förnimmandets liktydighet uppenbarligen

rent orimlig. Då det emellertid just är den mycket omordade satsens mening att bestrida nämda förutsättning, så vore väl den första och vigtigaste uppgiften för den, som vill kritisera nämda sats, att uppvisa tänkbarheten af ett vara, som ej konstitueras just däraf, att det är vara *för någon*, och dock resonnerar herr W. så, som vore denna förutsättning alldeles självklar. Sant är det visserligen, att man ofta använder uttrycket utan reflektion på den sidan hos det därmed betecknade begreppet, att det innebär en dylik relation. Men det är endast i abstraktionen, som detta är möjligt. Hvad varat skulle betyda, om denna relation till subjektet *verkligen* saknades, har ännu aldrig lyckats någon att göra begripligt. De försök, som gjorts, hafva i allmänhet gått ut på att angifva rummets form såsom den, som skulle konstituera varat. Men dels har det blifvit omöjligt att säga, hvad rummet egentligen är, när det ej är en modus percipiendi; dels har den frågan, hvad det är, som är i rummet, kvarstått obesvarad. Ett annat försök är Hegels identifikation af varat med den abstrakta tankekraften, men dels har det visat sig, att denna ej omfattar allt vara, utan att alltjämt en realitet återstår, som skjuter öfver begreppets bestämdhet; dels har man ej lyckats göra klart, huru en sådan abstrakt tankekraft egentligen skall fattas. En dylik utredning saknar man emellertid hos herr W. Hvarföre? Tydligen därföre, att vi enligt hela hans världsåsigt kännaföremålen endast i deras relationer. Så är hans ontologi en konsekvens af hans skeptiska tendenser i kunskapsteoretiskt afseende.

De antydningar, herr W. i slutet af kapitlet gör med afseende på sin egen uppfattning af varats begrepp, bekräfta detta. Efter att (sid. 80, noten) hafva sagt, att existens innebär samstämningshetsrelation till allt, säger han

(sid. 87), att det förhållande mellan subjekt och predikat, som uttryckes med ordet vara, är ett identitetsförhållande. Huru nu än härmed må förhålla sig, säkert är, att herr W. betraktar varat som en relation — men relation mellan hvad? M. a. o. hvad är det, som står i den relationen, oberoende däraf, att det gör detta? På den frågan få vi intet svar. Nåväl, kunde någon säga, äfven efter den Boströmska uppfattningen är varat en relativ bestämning. Visserligen, men arten af denna relation är dock så angifven, att i henne en hänvisning ligger på det subjekt, *för* hvilket varat är — och det är genom en analys af detta subjekt, som vi skola föras vidare. Så ej hos herr W. Hans ontologi säger oss ej, hvad varat är, och gifver oss inga hänvisningar på något, som kan fylla denna brist. Vi stanna vid ett obekant något, ett x.

---

5. Om förnimmelsens begrepp.

Vi hafva anmärkt, att Boströms lära om varat hänvisar på förnimmandet. Det är för all sann analytisk metod utmärkande att fortgå från det mer yttre och enskilda till det mer inre och omfattande. En analys af begreppet vara sådan som den, med hvilken Boström började sina självständiga filosofiska undersökningar, är obestridligen en analys af mycket djup och mycken omfattning, förutsättande flera föregående. Det kan sägas vara Hegels förtjänst att hafva fört undersökningen fram till denna. Den utredning af varats begrepp, Hegel lämnade, visade ej nödvändigheten att fortgå till en ännu djupare

liggande. Därföre blef varat, tänkt idealistiskt eller som ett med tänkandet, det enklaste i allt eller själfva genus summum. Annorlunda för Boström. Den analys af varats begrepp, han lämnat, gaf till resultat, att vara alltid är vara för någon. Bestämningen vara tillkommer föremålen endast i relationer, eller bestämdare uttryckt, när jag sagt, att något är, har jag betecknat det från den sidan, att det är en bestämning hos ett annat. Det är gifvet, att detta resultat hänvisar på en analys af detta andra, för hvilken varat är, d. v. s. på en analys af själfva förnimmandet.

Så länge varat fattas såsom något för den förnimmande främmande och yttre, måste förnimmandets grund sökas i en relation emellan subjekt och objekt, tänkta som tvänne, af hvarandra mer eller mindre oberoende realiteter. Väl kan man på ett eller annat sätt söka förklara den ena ur den andra, men denna förklaring afser ej omedelbart själfva förnimmandet. Är medvetandet än till sitt väsende en viss relation emellan kroppsliga atomer, så innebär dock själfva det konkreta förnimmandet, att dessa atomer träda i nya relationer o. s. v. Är det än *jaget,* som »sätter icke-jaget som realt», så är dock förnimmandet icke denna ursprungliga sättning, utan en relation emellan det genom henne ändligt vordna jaget och det som realt satta icke-jaget.

Men har förnimmandet sålunda än sin grund i en relation emellan subjekt och objekt eller i en det senares inverkan på det förra, så kan det dock icke omedelbart sägas sammanfalla med denna relation. Det kan icke detta, emedan det själft omedelbart visar sig vara ingenting annat än en bestämning hos subjektet.

Men är än förnimmelsen (perceptio) icke omedelbart en relation emellan percipiens och tinget i sig, så leder dock å andra sidan det antagandet, att det i en sådan

hade sin grund, till den konsekvensen, att det självt till väsendet är en relation, nämligen emellan percipiens och perceptum. Det innehåll, som i perceptum framträder, kan nämligen här icke vara percipiens självt, tänkt i någon dess bestämning. Såsom det i ett yttre har sin orsak, så är det ock självt i viss mån ett yttre. Det visar sig, att för den. som vill upplösa tillvaron i relationer, för honom hänvisar hvarje relation på en ny sådan o. s. v. i oändlighet (sid. 178, noten).

När Boström fortgick till en analys af förnimmandets begrepp, så voro de ifrågavarande förutsättningarna för honom aflägsnade. Han besvarar ock därföre den frågan, hvad perceptum är, så, att han säger, att perceptum är ingenting annat än självva perceptio, betraktad från en annan sida. Herr W. kan naturligtvis icke biträda denna åsigt. Han kan icke detta, emedan hvarje bestämdhet för honom innebär och förutsätter en relation och emedan särskildt percipere har sin grund i en sådan emellan percipiens och ett af detta oberoende essens.

I noten sid. 86, 87 opponerar han sig därföre mot Boströms lära, att perceptio och perceptum vore samma sak, betraktad ifrån olika synpunkter. Som skäl härför anföres först och främst, att förnimmelsen är »en relation emellan den förnimmande och det förnumna, och det förnumna är det ena ledet i den relationen; men ingen relation kan vara sitt eget relationsled, ehuru den alltför väl kan bli led i en ny relation». I öfversatsen af denna slutledning tro vi oss hafva funnit självva kärnpunkten i hela den följande argumentationen. Som man finner, utgör den en specifikation af den allmänna satsen, att *all* bestämdhet innebär en relation emellan den bestämde och något, som till väsendet är för den bestämde främmande och mer eller mindre yttre, så att ingenting

kan fattas såsom konkret annat än, såvidt det tänkes i en sådan relation. Vi hafva redan, då vi granskat första afdelningen af författarens arbete, tagit denna lära i betraktande, och vi få i det följande tillfälle att återkomma till den användning, herr W. af henne gör särskildt i fråga om percipiens. Vår uppgift här blifver att visa, att allt, hvad herr W. anför, särskildt i fråga om identiteten emellan perceptio och perceptum, där det ej beror på ett missförstånd af Boströms lära, från henne utgår och i henne äger sitt stöd.

Herr W. framhåller vidare, att under förutsättning af den nämda identiteten vore en förnimmelse af någonting overkligt t. ex. af »en sjöstrid i vagn» en omöjlighet. En sjöstrid i vagn är något overkligt, men min förnimmelse af densamma kan vara verklig. Vore nu perceptio och perceptum detsamma, så tillkomme de hvarandra upphäfvande bestämningarna verklighet och overklighet samma sak, hvilket är orimligt. Svaret är lätt funnet. Sjöstriden i vagn är en mänsklig fantasi och verklig såsom sådan, d. v. s. den äger verkligen rum i fantasiens värld. Men i åskådningens värld är den icke verklig. Det är just detta förhållande, jag uttalar, då jag säger, att den icke äger rum (nämligen i åskådningens värld). Sjöstriden i vagn (perceptum) är följaktligen väl något i den bemärkelsen verkligt, att den är något, som är till för en mänsklig uppfattning, men icke i den specifika bemärkelsen, att den uppfattas eller ens kan uppfattas af mänsklig åskådningsförmåga, och kan följaktligen ej äga den objektivitet, som tillkommer dennas innehåll. Det är följaktligen ej meningen att säga, att den från en sida sedd vore verklig, från en annan overklig. Utan meningen är, att ordet verklighet tages i olika bemärkelser, när det till- och frånkännes henne.

Om det nu framhålles, att verklighet omfattar alla relationer och består i samstämmighet emellan dem alla, så kan blott svaras, att en sjöstrid i vagn i alla sina relationer är verklig som en mänsklig fantasi och såsom sådan har samstämmighet i alla relationer (= är fullt ut allting, som fordras för att vara en mänsklig fantasi). Men herr W. kan naturligtvis ej sentera detta, enär han, som nekar identiteten emellan vara och förnimmas, ej vill vara med om en indelning af varat efter de olika förnimmelseformer, som konstituera detta, samt fatta det objektiva eller i egentlig mening verkliga varat som *en* af dessa arter, utan föreställer sig varat såsom något, som vore gifvet oberoende af den förnimmande anden.

Herr W. upptager härpå till kritisk behandling de förklaringsgrunder, Boström anför för den vanliga distinktionen mellan perceptio och perceptum. Det första af dessa skäl är, att vi öfvervägande fästa vår uppmärksamhet än vid förnimmelsens egenskap att vara en form hos vårt självmedvetande, än mer på dess art och beskaffenhet till skillnad från andra förnimmelser. I förra fallet benämnes den förnimmelse (perceptio), i det senare självfva den förnumna saken (res ipsa percepta). För att med ett exempel belysa detta fortfar Boström: »Circulus geometricus re vera est certa *notio* seu perceptio intellectus, nec quidquam præterea; nam qui sensu aut imaginatione percipitur, illius imaginem tantum sive exemplum sensibile præbet, neque de eo in scientia geometriæ quæritur. Attamen nos istam perceptionem modo *circulum,* modo *notionum* circuli dicimus, *prout* eam diverso concideramus respectu, illud videlicet, si magis, *quænam* sit notio, hoc autem si magis, *quod* sit notio, respicimus. Semper enim, ut et antea significavimus, nomen id unum sequitur, quod in re nominata maxime consideratur, quare mutata

consideratione, ipsum quoque mutandum est.» (De notionibus religionis, sapientiæ et virtutis earumque inter se nexu 1, 3.) Den klara andemeningen i dessa Boströms ord är, såvidt vi kunna finna, följande: Till exempel tages circulus geometricus, som är en *notio* seu perceptio *intellectus,* nec quidquam præterea och i denna sin egenskap bör skiljas från alla för åskådningen gifna cirklar, *om hvilka i det följande aldrig blir tal.* Denna den *geometriska* cirkeln (*istam* perceptionem) kalla vi nu än cirkeln, än cirkelns begrepp, allt efter som vi öfvervägande reflektera på den ena eller andra sidan hos den samma. Herr W. har emellertid en annan tolkning af stället, den vi måste anse bero på ett fullständigt missförstånd af dess verkliga mening. För honom ställer sig saken så, att skillnaden blir en skillnad emellan generisk och specifik bestämdhet så, att det vore den åskådade cirkeln, som blifver detsamma som cirkelns begrepp, blott betraktadt från en annan sida. Hos Boström är det dock hela tiden tal om den *geometriska* cirkeln, ej om den för åskådningen gifna. Dessa blifva aldrig samma sak sedd från olika sidor. Detta missförstånd förvrider resonnemanget så, att det blir svårt, ja, omöjligt att göra sig reda för, om och i hvad mån, oberoende af detta, i detsamma ligger någon anmärkning mot Boström, som tarfvar att till pröfning upptagas.

Det andra af Boström anförda skälet till den för det omedelbara medvetandet existerande skillnaden emellan perceptio och perceptum är motsättningen emellan klarare eller mer inre förnimmelseformer hos människan, hvilka företrädesvis kallas perceptioner, och dunklare eller mer yttre, som företrädesvis benämnas percepta. Efter en protest i förbigående mot identifikationen emellan det klara och det inre, hvilken protest får stå för för-

fattarens räkning, tills den blifvit af honom motiverad. går herr W. jämväl här till en deductio in absurdum. Vore Boströms sats riktig, säger han, så skulle en förnimmelse desto mindre framstå som ett yttre, d. ä. som ett förnummet, ju klarare den är, hvaraf följer, att ju klarare och bättre något af mig är förnummet, desto mindre skulle det framstå som förnummet, utan i stället upplösa sig i förnimmelse. För den i matematiken underkunnige skulle cirklarne ej längre vara cirklar, hvilket de äro ej såsom förnimmelser, utan som förnumna. Detta förklaras af herr W. vara orimligt. Äfven här anse vi, att ett missförstånd föreligger. Det kan tydligen ej vara Boströms mening, att perceptum, sedan det uppgått till klarhet för subjektet, skulle upphöra att för dettas medvetande vara perceptum och hädanefter fattas som blott perceptio. Orimligheten af något sådant framgår däraf, att perceptum härmed just öfvergår till den form, där enligt Boström båda sammanfalla, icke blott för en utanför stående betraktare, hvilket alltid är fallet, såvidt betraktaren ser saken rätt, utan just för den förnimmande själf. Meningen är tydligen, att perceptum med vunnen klarhet upphör att vara till eller förnimmas *i motsats* emot perceptio. Och hvarföre? Jo, tydligen därföre, att perceptio då ej längre ens för den förnimmande själf ter sig som en relation emellan honom och perceptum. Enär detta nu äfven actu fattas såsom andens egendom, så användes därom *företrädesvis* benämningen perceptio, utan att man därföre nekar, att det äfven är perceptum. Att så är fallet äfven enligt Boström, är väl däraf klart, att just enligt den sats, hvarom frågan är, perceptio *alltid* tillika är perceptum. Icke kan väl den satsen stödjas därpå, att af människoandens innehåll det ena momentet vore det ena,

det andra momentet det andra. Och den skillnad i synpunkt, hvarom vi ofvan talat, kvarstår ju alltjämt.

Herr W. vill slutligen låta sig angeläget vara att häfda sin idealism trots det, att han nekar identiteten mellan perceptio och perceptum. Först och främst erkänner han, att den, som håller på den ifrågavarande identiteten, är idealist, såvida han antager förnimmandets andlighet. Huru man utan sistnämda antagande skulle kunna fasthålla den ifrågavarande identiteten, är oss svårt att begripa. Innebär förnimmandet ingen relation till ett yttre, huru skulle det väl då kunna fattas såsom kroppsligt? Men vi lämna detta såsom för vårt ämne af mindre vigt. Att anse den ifrågavarande identitetens förnekande vara realism, det är, fortfar herr W., antingen ett realistiskt drag eller ett panteistiskt. En sådan åsigt utgår nämligen från det antagandet, att ingenting annat *andligt* finnes än perceptioner (att perceptum sålunda, om det vore något annat än perceptio, ej skulle kunna vara andligt). »Antingen fins det då sedan något annat än perceptioner, eller ock fins det icke.» I förra fallet råka vi ut för realism, anmärker författaren, i det senare för panteism. Låtom oss dröja vid de skäl, han anför för detta sistnämda.

Han anmärker först, att enär perceptioner hänvisa på en percipiens, så ställer den åsigten, att ingenting finnes utom perceptioner, »personligheten högt, ja högst af allt». Att hafva gjort detta skall vara Boströmianismens förtjänst, men i följd af det »grofhuggna i detaljarbetet» laborerar den med panteistiska tendenser. — Att det är en förtjänst hos Boström att hafva stält personligheten högt, ja, högst af allt, vilja vi naturligtvis icke förneka. Men skall detta hafva *vetenskapligt* värde, så måste det väl bero på den utredning af personlighetens bestämningar, som Boström gifvit. Annars finnes det ock en annan

åsigt, som stält »personligheten högt, ja högst af allt», och denna är den subjektiva idealismen. Men just i Boströms *rationella* uppfattning af personligheten, däri, att han kan hålla den ren från sinliga bestämningar, just däri skall väl hans förtjänst ligga. Det är alldeles i sin ordning, att den, som tror, att efter en af Boströms lärjungar med döden afgick, innan han för sin del hann göra personlighetsbegreppet till föremål för självständig vetenskaplig analys, Boström själf icke företagit någon sådan, det är alldeles i sin ordning, att han underkänner det vetenskapliga värdet af en spekulation, som är stödd på personlighetsbegreppet, men ej det ringaste vet, hvad personlighet är[1]). Men huru man kan som den *specifika* förtjänsten hos en *vetenskaplig* teori framhålla, att den satt personligheten högt, under det man förkastar så godt som allt, som den sagt om personligheten, är oss svårare att rätt fatta och förstå. »Men till saken.» Det bevis, herr W. anför, för att Boström är panteist — af herr W., som det vill synas, utfördt på tämligen länga omvägar — skulle vi i korthet vilja sammanfatta så, att enligt Boström ingen *individuell* åtskillnad är tänkbar emellan det fullkomliga väsendets förnimmelser, enär de alla äro *till formen* fullkomliga och äfven *innehållet* (= perceptum) ej kan konstituera en sådan åtskillnad, då ju detta perceptum skall vara = självfva perceptio. Hvarje Guds förnimmelse blir följaktligen Gud själf, sedd från en viss sida, hvaraf följer, att i den eviga världen all individuell åtskillnad försvinner, och allt här blir »upplöst i Gud». Då nu detta äfven skall vara fallet med människoanden och då vidare samma betraktelsesätt äfven måste finna sin tillämpning med afseende på hans innehåll, så följer, att ytterst äfven

---

[1]) Betraktelser öfver den materialistiska och idealistiska verldsåsigten. Stockholm 1871. Sid. 43.

detta innehåll (d. ä. den sinliga världen) på detta sätt blir »upplöst i Gud», hvilket är panteism.

Den panteistiska världsåsigten nekar, som bekant är. Guds konkretion och individualitet. Herr W. anser följaktligen, att ett förnekande af denna konkretion skall blifva en följd af Boströms lära i denna punkt. Från en allmännare synpunkt kan detta så uttryckas, att om perceptum är identiskt med perceptio, så kan percipiens ej bibehålla sin individualitet, enär all individuell åtskillnad emellan perceptionerna då blott kan hafva sin grund i dessas mer eller mindre ofullkomliga form. Hvarigenom är det då väl, som herr W. vill rädda individualiteten hos percipiens? Naturligtvis därigenom, att percipiens i och genom sina olika perceptioner träder i relation till percepta, mellan hvilka, oberoende af själfva percipiens, en individuell åtskillnad skulle äga rum. Det är följaktligen genom sina relationer till ett annat, som en verklighet, hvilken, oberoende af dessa relationer, skulle vara abstrakt, skall erhålla sin individualitet. I sig själf är följaktligen all verklighet, åtminstone den personliga, abstrakt; den blir konkret först i och genom sina relationer. Först i och genom sina relationer till en ändlig värld konkretierar sig det absoluta. »Men detta är *panteism*.»

Huru ställer sig nu väl saken i förevarande fall för Boström? Kan han, som ej på något sätt kan admittera, att den individuella bestämdheten vore gifven i och genom relationer, verkligen fasthålla, att percipiens, in specie det absoluta percipiens, är individuelt bestämdt? Först och främst må därvid anmärkas, att denna individualitet tydligen icke, omedelbart åtminstone, berörs af den frågan, huru det går med bestämningarnas individuella åtskillnad. Hufvudvigten måste tydligen ligga på, att man kan fasthålla Gud såsom i hvarje sin bestäm-

ning konkret och individuell. Att Boström sökt göra detta, är en känd sak, och i förevarande sammanhang åtminstone gör ej häller herr W. något försök att vederlägga honom. Hvad åter den individuella åtskillnaden emellan bestämningarna beträffar, så må det visserligen medgifvas, att *den* synpunkten, att de äro bestämningar eller perceptioner hos en och samma percipiens, ej erbjuder den bästa utgångspunkten för ådagaläggande af deras individuella åtskillnad. En fordran på individualitet blir visserligen härigenom gifven, ty vore ej hvarje bestämning individuell, så vore det en omöjlighet, att det hela i en hvar bestämning tänktes såsom individuelt bestämd. Men det är genom en betraktelse af bestämningarna ur innehållets synpunkt som det skall visa sig, huru och i hvilken form denna individualitet skall kunna fasthållas. Detta innebär dock för ingen del, »att den sökta skilnaden *blott* blefve en skilnad *på grund af*[1]) synpunkten hos betraktaren». Ty äfven *om* en åtskillnad mellan tvänne föremål ej *röjer sig* för en betraktare, som ser dem *uteslutande* ur *en* synpunkt, utan först kan *fattas* och begripas vid en allsidigare betraktelse, som äfven ser dem ur *andra* synpunkter, så följer väl ej däraf, att den skillnaden hade sin *realgrund* i synpunkten hos betraktaren. Ett sådant antagande innebär en förblandning af principium essendi och cognoscendi rerum. »Men detta är *panteism.*» Vill man undvika denna, så måste man, huru det än må förhålla sig med den ifrågavarande åtskillnaden, alltjämt fasthålla, att dess förnekande ej följer *däraf*, att en viss synpunkt för betraktelsen af de åtskilda ej är den, ur hvilken deras åtskillnad röjes och framträder.

[1]) Kursiveradt af oss.

6. Om genus summum.

Vi hafva sett, att Boström genom en analys af esse leddes till percipi. Vi hafva jämväl sett, att då perceptum gjordes till föremål för analytisk undersökning, befans detta vara identiskt med själfva perceptio. Men denna sistnämda kan endast tänkas såsom en bestämning hos percipiens. Det är en gifven sak, att hvarje analys af förnimmandet, om den föres till slut, måste leda fram till själfva percipiens. Men den betydelse, percipiens får, måste väsentligen bero på det resultat, hvartill den föregående undersökningen ledt. Sin ståndpunkt i detta afseende uttalar Boström så, att han säger, att det att vara percipiens är att vara själfmedvetande, ej i relation till något annat, utan helt enkelt att vara det på ett visst bestämdt sätt, och att själfmedvetande i betydelsen af medvetande genom (icke om) sig själf är genus summum.

Dessa läror äro omedelbara konsekvenser af det föregående. Ett förnekande af den förra satsen skulle innebära, att man fattade förnimmandet som en medvetandets relation till något för detsamma mer eller mindre främmande. Att förneka det senare skulle innebära ett antagande, att någonting funnes, som ej vore själfmedvetandet i dess olika bestämningar. Skulle detta af själfmedvetandet förnimmas, så vore detta förnimmande en själfmedvetandets relation till sin motsats; skulle det icke detta, så funnes ett esse, som ej vore perceptum. Båda delarna strida emot resultaten af de föregående undersökningarna.

Tredje kapitlet af sitt arbetes senare del ägnar herr W. åt frågan om »genus summum», om hvilken fråga

han säger, att »förhandenvarande historiskt-filosofiska omständigheter gifvit den en betydande vigt». Han anmärker först, att det enligt hans öfvertygelse gifves flera genera summa. Att så verkligen är förhållandet, säger han vidare, »beror tydligen derpå, att hvarje sak kan betraktas ur olika synpunkter, icke allenast i det, som hon eger ensamt för sig, utan äfven i det, som hon eger gemensamt med alla andra föremål» (sid. 114, 115). — Visserligen, vi instämma häri fullkomligt. Detta skulle försvara sin plats i den efter Boströmska principen mäst noggrant utarbetade ontologi. Själf har också Boström angifvit åtskilliga sådana ekvipollenta begrepp, som äro genera summa. På första sidan af »Statslärans propedevtik» finner herr W. *åtminstone* tvänne. Men allt detta hindrar dock ej, att af alla dessa synpunkter *en* är den, då man fäster sig, vid hvad saken är i sig själf, och bortser, från hvad den är i och för ett annat. Hvilket annat? Här var ju fråga om genus summum; visserligen, men *hvarje föremål,* som faller inom det logiska omfånget af genus summum, d. v. s. hvarje föremål in rerum natura är något i och för andra föremål, som ock falla inom sveren af genus summum, på samma gång som det är något i och för sig självt. Men fästa vi oss vid detta sistnämnda, så är det klart, att man har skäl att särskildt beteckna detta som genus summum och med detta uttryck alltid mena just detta begrepp, när ej annorlunda angifves. Själf har herr W. icke försökt, än mindre lyckats att besvara den frågan, hvad det är, som i denna mening är genus summum, ty allt, hvad han genom genus summum angifver, är bestämningar, som tillkomma föremålen i relation till annat, utan att man blir klok, på hvad det är, som står i den eller den relationen (*hvad* det är, som är tankeföremål, förnimmelseföremål, föremål o. s. v.). Men han

torde dock ursäkta oss, om vi hålla före, att frågan, om hvad allting i sig själf är, är en fråga, som — om än herr W. genom sin lära om begreppsbestämdheten för sig stängt vägen till dess bevarande — likväl icke blott »förhandenvarande historiskt-filosofiska omständigheter», utan de uppgifter, som i alla tider äro ställda på vetenskapen, göra till en fråga af »betydande vigt».

För Hegel var varat den första bestämningen i allt, genus summum i angifna mening. Boström kunde ej godkänna en sådan åsigt. I viss mening kan väl äfven enligt honom varat sägas utgöra ett genus summum, enär det är obestridligt, att allting *är;* men det betecknas då ej från synpunkten, af hvad det i sig är, utan från synpunkten, af hvad det är för en annan, ty vara är det samma som förnimmas, och när jag säger, att något förnimmes, så ser jag det som en bestämning hos den förnimmande. Sant är visserligen, att — som vi redan mot herr W. haft tillfälle att anmärka — synpunkten i någon mån är en annan, då jag säger, att en sak är, än då jag säger, att den förnimmes; men lika klart är, att jag i och med det, som med vara betecknas, ej kommer fram till att fatta saken i sig själf. Detta sker däremot, då jag säger, att den är själfmedvetande. Själfmedvetande är följaktligen det sanskyldiga genus summum i angifna mening.

Men detta kan herr W. ej godkänna. Det är genom ett hornslut, han söker vederlägga det. Antingen, säger han, är det det individuella eller ock är det det för alla själfmedvetna väsenden gemensamma själfmedvetandet, på hvilket här syftas. Men intetdera är tänkbart (sid. 115 och följ.). Alltså kan själfmedmetandet ej vara genus summum. Innan vi gå att granska författarens undersats, måste vi intaga vår ställning till den disjunktiva

öfversatsen. Vi vilja göra detta på följande sätt: Menar jag med genus summum genus summum inom *min* värld, så är det *mitt* själfmedvetande, som är genus summum; menar jag åter genus summum inom världen *i allmänhet,* så är det det för alla själfmedvetna väsen gemensamma, som är detta. Det är gifvet, att det senare betraktelsesättet är det, som vi här egentligen hafva att fullfölja. Men enär min värld icke är en del af världen in toto, utan är hela denna värld, sedd från en viss sida, så kan nog också det senare betraktelsesättet förförsvaras, ehuru jag på den vägen icke kommer till ett så adekvat uttryck, för hvad allting innerst är. Här kunna vi emellertid gärna bortse från denna skillnad. Vi kunna göra detta därföre, att vi för vårt nuvarande ändamål hafva att fästa oss vid den sidan, att allting är en bestämning hos själfmedvetandet, lika godt hvilket — mitt och alla andras själfmedvetande. Låt själfmedvetandet gärna betyda *mitt* själfmedvetande, blott vi äfven hafva klart för oss, att det då är fråga om genus summum i *min* värld eller i världen *såvidt* den är *min* värld.

Själf tyckes herr W. medgifva, att allting i min värld i någon mening är en bestämning hos mitt själfmedvetande, efter det därtill står i relation (sid. 117). Att medgifva detta, bör väl ej vara förenadt med några svårigheter. Men hvad betyder det väl att vara en bestämning hos ett själfmedvetande? Vi skulle vilja svara: att vara en förnimmelse hos detsamma. Herr W. är säkerligen icke rigtigt benägen att gå in härpå. Vara blefve ju då = förnimmas eller åtminstone perceptum = perceptio. Det är dock icke härom, som frågan f. n. egentligen gäller. Också synes herr W. för tillfället åtminstone medgifva det sagda, ty han går i det

följande att undersöka, huruvida självmedvetandet kan vara genus för sina förnimmelser. Detta finner han sig böra bestrida. Förnimmelsen är väl en relation hos självmedvetandet, men ingen relation kan vara = membrum relatum (*i* någon af dess relationer), hvilket dock skulle vara fallet, om självmedvetandet vore sina förnimmelsers genus, och man sålunda om dem såsom logiskt predikat kunde utsäga bestämningen självmedvetande.

Detta tål att tänka på. Riktigt anmärker författaren, att all relation förutsätter ett gemensamt för båda membra relata, och han tyckes t. o. m. medgifva, att detta gemensamma just är självfva relationen (sid. 118). Frågan blir sålunda den, huruvida en relations ena led *kan* utgöra det gemensamma för sig och det andra ledet. Att så icke alltid är förhållandet, må villigt medgifvas. Är relationen en relation i rummet, så är det visserligen icke så. En människa i sina kläder är ej = sina kläder, det är sant. Det hjälper icke alls, att relationen är en relation till allt. En sten blir icke genus summum till alla föremål i världen därföre, att den till dem alla står i relation. Den blir icke detta därföre, att den ej blir något genus alls, följaktligen ej häller genus summum. Här, där fråga är, ej huruvida självmedvetandet är genus *summum*, utan huruvida det öfverhufvud är *genus* (för sina förnimmelser), rör oss ej relationens *omfattning*, utan blott dess *art*. Icke häller kan relationen (*blott*) på grund af sin andlighet innebära, att ett af membra relata blir det för den gemensamma. Så är, som författaren själf antyder, icke fallet med disjunkt koordinerade begrepp t. ex. godhet och ondska. Men har herr W. kunnat glömma, att det ges en annan form af begreppsrelation — *subordinationsförhållandet?* Då här är fråga om förhållandet mellan genus och dess omfångsmoment, så hade

väl hans tanke i första rummet bort föras till detta förhållande. Här är det väl ändå så, att ett af membra just är det för båda gemensamma. Det gemensamma för begreppen häst och brun häst är väl just begreppet häst.

Huru kan det då väl låta sig förklara, att herr W. icke låtit sina tankar gå åt detta håll? Tvifvelsutan därföre, att han vid relation in specie, *den* relation, som kallas förnimmelse, fästat vissa från analogier med den i rummet (och tiden) gifna, delbara verkligheten hämtade föreställningar. Men detta betraktelsesätt kan ej vara riktigt. Sant är visserligen, att när jag tänker på mina förnimmelser såsom continua i tiden, så kan jag dela dem i oändlighet. Men jag kan aldrig dela dem *så,* att mitt själfmedvetande blefve en del, de öfriga momenten en annan del, likaså litet, som jag kan dela en brun häst *så,* att den ena delen blefve brun, och den andra blefve en häst. Det förhåller sig icke så med min förnimmelse, att själfmedvetandet vore en del däraf, förenad med en annan del, som icke vore själfmedvetandet, ungefär så, som t. ex. 8 är en del af både 12 och 16. Ej häller är förhållandet omvändt, så att min förnimmelse vore en del af mitt själfmedvetande, såsom t. ex. en hästfot är en del af en häst. Det är visserligen »alltid endast de individuella och fullständiga hästarne, som äro underordnade under genus häst, och en hästfot hör för ingen del under det genus: han hör under genus 'ledamot af häst'» (sid. 124). Men så är också hela hästen visst icke närvarande i hästfoten. Däremot är *hela* mitt själfmedvetande närvarande i hvarje min förnimmelse, och en sådan är lika litet en *del* af mitt själfmedvetande, som detta är en del af förnimmelsen. Ty hvad innebär det väl att vara en förnimmelse hos ett själfmedvetande?

Icke att vara något tertium, som vore gemensamt för detta självfmedvetande och något annat, såsom herr W. på grund af sina halfrealistiska förutsättningar föreställer sig, utan helt enkelt att vara detta självfmedvetande, bestämdt på ett visst sätt. Om jag då bortser för tillfället ifrån, att detta självfmedvetande är *konkret* enhet i och *af* sina förnimmelser, och blott fäster mig vid, att det i hvar och en af dem är närvarande och visserligen helt och hållet närvarande, så är självfmedvetandet verkligen deras genus. Ty alla äro de hela självfmedvetandet, på ett visst *specifikt* sätt bestämdt. När jag nämligen tänker hvarje förnimmelse, så tänker jag först självfmedvetandet och så ännu någonting annat, icke något, hvarmed självfmedvetandet är förenadt så, att båda äro delar af samma hela, utan något, i hvilket självfmedvetandet utgör ett logiskt innehållsmoment.

Relationens andlighet är sålunda en *förutsättning* för, att dess ena led kan vara det för båda leden gemensamma. Den innebär väl icke nödvändigt detta, ty det disjunkta koordinationsförhållandet är ock en andlig relation. Men en analys af förnimmandets natur visar, att så verkligen är förhållandet. Det disjunkta koordinationsförhållandet har här ingen tillämplighet.

Men huru kan det *individuella* självfmedvetandet vara genus? Vi svara: det kan vara detta, eller rättare det kan och måste så fattas, när man för tillfället ser bort ifrån, att det är konkret enhet, och blott fäster sig vid, att det är en enhet *i* mångfald. Mångfaldsmomenten bli då tydligen det individuella, och man fäster sig vid självfmedvetandet blott och bart såsom det i alla momenten gemensamma.

Så mycket om självfmedvetandets karaktär af *genus*. Återstår att visa, att det är genus *summum*. Här är

stället att tala om dess enkelhet. Villigt medgifva vi, att enkelheten här äfven betyder frånvaron af andlig mångfald. Ägde själsmedvetandet en mångfald af logiska innehållsmoment, så kunde det väl vara *genus,* men icke genus *summum*, åtminstone ej i den eminenta mening, hvarom här är fråga. Men, säger herr W., *så* abstrakt kan det icke vara, såvida det skall vara *mitt*. Jo, visserligen, såvidt vi ännu hålla oss inom *min* värld eller världen *såsom min*. Då är det verkligen det abstraktaste af allt och har allt under sitt omfång, ty allt är förnimmelser hos mig. Äfven andra självfmedvetna väsenden äro då specifikationer af mitt medvetande, ty de äro då mina förnimmelser och ingenting annat. Lämna vi denna synpunkt och gå till självfmedvetandet i allmänhet, så visar sig tydligen mutatis mutandis alldeles detsamma. Vi skulle, om vi bortse från den omständigheten, att det egentligen är alldeles detsamma som de självfmedvetna väsendena förnimma, och att dem emellan sålunda *på visst sätt* råder ekvipollens, kunna uttrycka detta så, att efter de *särskilda* självfmedvetandena bli genus, hvart i förhållande till sina förnimmelser, så blir självfmedvetan*det,* som väl är det genus, i hvilket de alla ingå, genus summum i förhållande till *allas* förnimmelser. Men det är förutsatt, att utom självfmedvetandenas förnimmelser finnes intet. Alltså är självfmedvetandet genum summus till allt. Hvilket skulle bevisas.

Vi hafva förutsatt, att allt in rerum natura är en bestämning hos självfmedvetandet. Man skulle hafva kunnat vänta, att herr W. skulle stödja sig på en opposition häremot och sålunda åberopa resultaten, af hvad han förut sökt visa. Vi medgifva emellertid, att, när saken ses ur den synpunkt, vi här betraktat den, självfmedvetandets karaktär af genus summum förutsätter identiteten mellan esse och

percipi samt mellan perceptum och perceptio. Ty blott, att självmedvetandet är genus summum för perceptioner, är här visadt. Visserligen innebär den halfrealistiska åsigt om perceptio, hvarpå herr W. stöder sig, ett förstucket förnekande af identiteten mellan henne och perceptum. Men saken upptages dock här af herr W. från en i viss mån annan synpunkt.

Vi neka härmed icke, att man äfven från i viss mån andra synpunkter kan komma till samma resultat. Men vi lämna detta. Hvad herr W. i glad segervisshet yttrar om den matematiska punktens och det besynnerliga »intets» slumrande anlag att blifva en människa såsom konsekvenser af Boströms åsigter om genus summum (sid. 124), hade han kunnat spara sig, om han hållit fast vid, att alla förnimmelser (inclusive själfva »intet») äro *hans* och *andras* självmedvetande, bestämdt eller specificeradt på ett visst sätt.

Men han slutar detta kapitel med en anmärkning, så egendomlig, att vi ej kunna underlåta att ägna den ett ögonblicks uppmärksamhet. Hela hans resonnemang utgår, säger han (sid. 125), från den förutsättningen, att med själfmedvetande menas något, som *är* själfmedvetet, icke själfmedvetenheten, som är dess *egenskap*. Vore detta senare genus summum, så blefve allting egenskaper, och intet föremål skulle kunna behålla sin själfständighet. — När man säger, att något är genus, så är det väl klart, att man därmed förstår, att det är en abstrakt bestämning hos något. Det är väl gifvet, att godheten är genus för allt, som är godt, storhet hos allt, som är stort, o. s. v. Men det »kan väl icke väl gerna falla någon in» att däraf draga den slutsatsen, att det, som hade genus till sin bestämning, också själf vore ett genus, så att alla föremål, som vi säga vara goda, vore själfva

godheten såsom genus betraktad. Väl kan man till en människa säga t. ex. »Ni är godheten själf», men det är väl alldeles klart, att man därmed ej menar, att ens interlokutör vore blott och bart en abstraktion »utan kött och blod», utan begagnar ett bildligt uttryck för att beteckna, att den människan äger godheten på något särdeles eminent sätt till sin egenskap. När det konkreta har det abstrakta till sin bestämning, så är det väl alldeles solklart, att detta ej innebär, att själfva abstraktheten äfven vore dess bestämning. Men herr W. anser dock, att när man säger själfmedvetenheten vara genus summum, så vore detta en mening, som uttrycket kunde gifva vid handen, och mot hvilken han anser sig behöfva säga ett varningens ord. Förkonstlingen och hårklyfverierna gå här nästan långt.

---

7. Fenomenologi.

Vi hafva anmärkt, att herr W., då han skall bestämma, hvad varat är, stannar vid en formell bestämning, utan att kunna säga, *hvad* det är, som fyller den förståndsfordran, som i henne ligger. Vi hafva äfven sett, att då han skall säga, hvad allting innerst är, eller angifva själfva genus summum i eminent mening, så stannar han vid relativa begrepp. Han rör sig med idel obekanta storheter, och utgångspunkten för den världsförklaring, han nu framställer, är något rent obegripligt. Få se, om den själf blir begriplig.

Fjärde kapitlet är ägnadt åt förklaringen af den i tid och rum gifna verkligheten. Till utgångspunkt tages en kritik af Boströms fenomenologi. Innan vi följa herr W. på dessa undersökningar, torde det vara nödvändigt att erinra om hufvudpunkterna i denna, så mycket mer som herr W:s framställningar af densamma, hvad exaktheten angår, lämna ett och annat öfrigt att önska.

Den gifna verklighetens relativitet kan onekligen ur flera synpunkter uppvisas. Men hvad värde dessa undersökningar än må hafva, så kommer man dock genom dem ej längre än till insigt i, att denna verklighet behöfver en förklaring. Vill man ej åtnöja sig härmed, utan äfven söka verkligen förklara sinnevärlden, så är det nödvändigt, att man utan några förutsättningar af metafysisk eller annan art går till en undersökning, af hvad sinnevärlden *faktiskt är*. Det är Kants odödliga förtjänst att så hafva gjort, och det resultat, hvartill han kom, var som bekant, att sinnevärlden, såvidt som hon är sinlig, är en komplex af människoandens förnimmelser. Detta resultat fasthåller Kant jämt så långt, som han blifver sin utgångspunkt trogen. Hvad den andra sidan af saken eller sinnevärldens relativitet angår, så är det visserligen alldeles obestridligt, att vi hos Kant påträffa synnerligen värderika bidrag äfven i detta afseende. En absolut betydelse kan, framhöll Kant, ej tilläggas något moment i sinnevärlden. Ty hvarje sådant moment och därmed den sinliga världen i det hela hänvisar på något annat, ur hvilket det skall finna sin förklaring. Ett första och obetingade påträffa vi ej i den sinliga världen. Denna värld blef följaktligen för Kant ett helt af ofullkomliga perceptioner d. ä. ett fenomen.

Frågan om sinnevärldens fullkomlighet eller ofullkomlighet gjordes dock ej af Kant till föremål för en

skarpare och bestämdare reflektion. Denna omständighet får väl sin förklaring däri, att det för honom var gifvet och afgjordt, att hon ej kan betraktas såsom väsende, redan däraf, att hon är ett helt af människans förnimmelser. Att så var fallet, kan från en sida sedt betraktas som en följd däraf, att Kant, som ej kommit fram till insigt i identiteten mellan esse och percipi. ej kunde med tillbörlig klarhet tänka sig möjligheten af, att ett perceptum vore såsom sådant ett väsende i egentlig bemärkelse, utan ansåg sig hafva gjort nog, då han visat, att sinnevärlden är en förnimmelsekomplex. I sin lära om identiteten mellan tänka och vara hade Hegel en fast utgångspunkt för en vidare fortgång i idealistisk riktning. I tanken är för honom närvarande väsendet i egentlig bemärkelse, hvilket för Kant hade varit ett för vårt förnimmande otillgängligt »ting i sig». Men då sinnevärlden för Hegels föregångare framstått såsom fenomen *hufvudsakligen* därföre, att den var ett helt af förnimmelser, under det att dessa förnimmelsers relativa karaktär såsom sinliga mindre skarpt betonats, så låg det nära till hands för den, som funnit väsendet vara i förnimmandet åtminstone i en dess form närvarande, att anse väsendet gifvet i någon form af sinlig tillvaro. Icke så, som skulle Hegel velat neka, att den sinliga världen ur någon synpunkt betraktad är ett fenomen. Att hon, sådan hon faktiskt presenterar sig för vår omedelbara uppfattning, måste anses vara detta, visste han väl och har äfven sagt det. Men i tanken är väsendet närvarande, och allt, som är till för tanken, är icke fenomen utan väsende. Tanken är för Hegel i första hand organisk, och allt, som är till för tanken, är ett systematiskt eller organiskt helt i sträng och egentlig bemärkelse. Så långt den sinliga världen är detta, är hon följaktli-

gen icke fenomen utan väsende. Relativ och fenomenell är den gifna verkligheten, såvidt hon icke tänkes eller fattas som ett systematiskt helt. Såsom sådan är hon *ofullständig* och behöfver kompletteras genom att fattas i sitt sammanhang med den fullständiga verkligheten, som är ett systematiskt helt. Däremot kan man ej påstå, att hon såsom till sin art sinlig skulle behöfva förklaras ur något, som icke är sinligt. Vetenskapens uppgift måste följaktligen blifva den att fortgå till en fullständigare och mer systematisk uppfattning af sinnevärlden än den omedelbart gifna, ej att regrediera till en annan art af verklighet. — Sinnevärldens karaktär af att vara en komplex af *människoandens* förnimmelser måste skjutas åt sidan. Ehuru hon tydligen, från en sida sedd, kan sägas vara detta, så är dock icke detta det, som är konstitutivt för hennes realitet, icke ens för hennes sinliga realitet. Hon är fasthällre såsom den ena och sanna verkligheten innehållet i den absoluta andens eget lif eller i det absoluta tänkandet.

Då Boström upptog världsförklaringens problem till föremål för självständig filosofisk forskning, blef Hegel hans närmaste utgångspunkt. Sin ställning till denna utgångspunkt har han angifvit i sitt bekanta yttrande: »Om denna världen vore den enda, så hade Hegel rätt.» Det är då genom att visa, att denna världen icke kan vara den enda, som vi skola föras vidare. Men för att kunna fasthålla tvänne arter af vara tarfvas en djupare analys af varats begrepp än den, som Hegel företagit. Vi hafva i det föregående sökt visa, att Boström företagit en sådan, och att han i och med denna fördes till ett än mer idealistiskt resultat än det, hvartill Hegel kommit. Vi hafva angifvit detta resultat så, att han funnit identiteten emellan esse och percipi, samt tillika sökt visa ej

mindre de skäl, hvarmed han söker stödja detta resultat, än äfven det framsteg i idealistisk riktning, han i och med detsamma måste anses hafva gjort. Här hafva vi blott att fästa oss vid dess betydelse i fenomenologiskt hänseende. Först och främst må i detta afseende anmärkas, att då verklighet öfver hufvud här förlorat sin absoluta betydelse och hänförts till det subjekt, för hvilket hon är till, så står möjligheten öppen att antaga flera arter af verklighet, beroende på en skillnad emellan de subjekt, för hvilka dessa arter äro till. Härmed kan då ock en verklig artskillnad genomföras emellan relativ och absolut verklighet, och den förra kan fattas såsom innehållet i den relativa personlighetens percipierande. I enlighet härmed genomföres, bestämdare än af både Kant och Hegel, en betraktelse af den sinliga världen såsom en förnimmelse hos människan och visserligen en relativ förnimmelse, ett fenomen. Tillägger man däremot varat en absolut betydelse och fattar det som något af subjektet oberoende, så erbjuder ett dylikt betraktelsesätt inga synpunkter för en verkligen logisk d. ä. ur en för varat själft väsentlig synpunkt företagen indelning af detsamma i olika arter. Sinnevärlden måste då antingen frånkännas all verklighet eller ock fattas såsom något annat och mer än ett helt af förnimmelser hos människan. Så visar sig den fullständigt genomförda idealism, som kommit till insigt i identiteten emellan esse och percipi, utgöra en förutsättning för en ren och fulländad rationalism. Filosofiens historia visar ock, att det hvarken lyckats Platon, Spinoza eller Hegel att komma fram till en världsåsigt af sistnämda slag.

Den fenomenologiska uppgiften för Hegel, som blott kände en art af verklighet, måste tydligen blifva den att i de afseenden, där det gifna visade sig vara ofullständigt

systematiseradt, förklara detsamma genom att visa, att det, fattadt i sitt sammanhang med verkligheten i det hela, är fullständigt systematiskt. För Boström åter äro förutsättningarna gifna för en regress till en annan art af verklighet än den sinliga, ifall en sådan för världsförklaringen skulle befinnas nödvändig.

Men om sålunda i och med Boströms ontologi förutsättningarna för hans fenomenlära äro gifna, så följer dock ej omedelbart däraf, att sinnevärlden verkligen är ett fenomen. Fenomenalitet innebär icke blott egenskapen af perceptum, utan jämväl af ett ofullkomligt sådant. Men sedan Boström skärpt fordringarna på väsendet, går han till besvarandet af den frågan, huruvida dessa fordringar fyllas af sinnevärlden.

I sin allra mäst omedelbara form fattas den sinliga världen hvarken såsom fenomen eller väsende; ej häller är det möjligt att här göra någon skillnad emellan en motsägande och en icke motsägande uppfattning Det är i sig själf en orimlighet att inlåta sig på en undersökning, om sinnevärlden är motsägande eller icke, när man härmed förstår det för känsla och åskådning omedelbart gifna. Först på föreställningsförmågans högre, mer medvetna stadier kan fråga uppstå om något sådant. Men denna mer medvetna uppfattning måste dock för den utvecklade människan betraktas såsom omedelbar. På denna ståndpunkt presenterar sig den sinliga världen för människan såsom väsendet. Kan hon anses vara detta? Med andra ord, är det med mitt förstånd som jag förnimmer sinnevärlden, då jag förnimmer henne såsom väsendet? Det resultat, hvartill Boströms undersökning af denna fråga ledde honom, var, att så ej kan anses vara händelsen, alldenstund *sinnevärlden, om och försåvidt hon fattas såsom väsende, är motsägande.* *Om och försåvidt*

jag däremot fattar henne såsom fenomen, befinnes hon icke vara motsägande.

De skäl, Boström anför för sin lära, att den sinliga verkligheten ej kan vara väsendet, äro — i största korthet sammanfattade — följande. För det första blir det, då det väl är gifvet, att sinnevärlden ej i hvarje sitt moment kan anses vara väsendet, omöjligt att angifva, hvad det är i henne, som skulle vara detta. Allt, hvad jag i detta afseende må söka fixera såsom sinnevärldens väsentliga sida, befinnes vid närmare undersökning dels förutsätta ett annat, till hvilket det står i relation, dels själft upplösa sig i relationer, utan att det blir begripligt, hvad det i sig själft är, som står i dessa relationer. Hvad, beträffande materiens oändliga delbarhet i matematisk bemärkelse, härutinnan blifvit anfördt, är allom bekant. Vi behöfva för öfrigt i detta afseende blott hänvisa till de analytiska undersökningar, hvarom vi ofvan talat, och hvilkas resultat var, att det är själfmedvetandet, som är väsendet i allt. Men det sinligt bestämda själfmedvetandet visar sig ock förutsätta relationer till sådant, som icke actu är själfmedvetande, och röjer i så måtto sin ofullkomlighet. Redan häri visar sig, att den sinliga världen i sig har en potentiell bestämdhet. En analys af förändringen visar ock, att denna måste fattas som en öfvergång från potentia till actus, och leder följaktligen till samma resultat. För att inse detta må man fasthålla de båda axiomatiska satserna ex nihilo nihil fit och aliquid nihil fieri nequit. Vi antaga, att ett visst föremål — vi kalla det A — i ett visst tidsmoment hade en egenskap (B), i ett annat en annan (C). B och C kunna ej båda hos A vara aktuella, enär detta skulle innebära en motsägelse. Den enas aktualitet upphäfver den andras. Men A i den tidpunkt, då B var dess egenskap, var dock det, ur hvil-

ket den följande egenskapen C framgick. C kan ej uppkomma ur intet (ex nihilo nihil); ej häller kan det uppkomma ur B. ty det kan ej uppkomma ur sin motsats; d. v. s. därur, att A i en tid hade en egenskap, kan omöjligen förklaras, att det under en annan tid har en annan däremot stridande. Det måste följaktligen vara någonting hos A den tid, det var af B bestämdt, men oberoende af B, *såtillvida* som B är C motsatt, hvarur C:s framträdande skall förklaras. C var på den tiden A:s potentiella bestämning. På samma sätt, ehuru med användande af satsen aliquid nihil fieri nequit, bevisas, att B ej kan på annat sätt upphöra att vara A:s bestämning, än att det blir en potentiell bestämning hos A. Hvad som skett, är följaktligen, att tvänne egenskaper hos A förändrat sin karaktär af potentiella och aktuella. Det föränderliga visar sig sålunda vara enhet af potentiell och aktuell bestämdhet. Det kan aldrig öfvergå till ren aktualitet, enär det då skulle samtidigt hafva tvänne (eller flera) hvarandra upphäfvande egenskaper, hvilket innebure en strid emot principium contradictionis. Såsom potentielt bestämdt är det föränderliga ofullkomligt, ty ofullkomlighet innebär just frånvaro af full aktualitet.

Den aktuella bestämdheten hos sinligheten innebär sålunda ett hinder för den potentiellas aktualitet och omvändt. Detta häntyder på ett bristande sammanhang inom sinnevärlden. Ett sådant bristande sammanhang förefinnes tydligen, hvarhälst potentialitet förefinnes, ty potentialiteten är endast förklarlig därur, att det aktuella undertrycker den i det potentiella verkande visus agendi. Ju mer förändringen får karaktär af utveckling, desto tydligare röjer den sin nämda karaktär.

Som man finner, äro dessa bestämningar sådana, att om de fasthållas, sinnevärlden ej kan få sin nöjak-

tiga förklaring genom att fattas såsom mer systematiskt bestämd, än hon omedelbart visar sig, eller ens genom att fattas som ett moment i ett högre helt. Det sinliga visar sig nämligen genom dem vara, ej en ofullständig verklighet, som tarfvar komplettering, utan en till själfva arten ofullkomlig verklighet. Skulle det förra vara fallet, så blefve följden, att själfva detta system, i hvilket det sinliga inginge, blefve, såsom bestämdt af det sinliga, själft sinligt eller behäftadt med ofullkomliga och potentiella bestämningar (efter nota notæ est nota rei ipsius). På denna väg var det, som Hegel gick. och på den gå ännu de med honom i detta afseende liktänkande. Men Boström har skärpt fordringarna på sammanhang inom väsendet själft och därmed funnit, att väsendet ej kan i någon mening anses som sinligt bestämdt. Det var hufvudsakligen genom reflektion på begreppsbestämdhetens väsende, som han fann, att bestämdhet ej på minsta sätt innebär inskränkning, och att, om väsendet verkligen skall begripas. det följaktligen ej får fattas såsom en enhet af motsatta i ofvan angifna mening.

Låsom oss emellertid besinna. hvad detta innebär. Så länge jag på något sätt fattar sinnevärlden såsom väsende, står motsägelsen kvar. Och för min mer *omedelbara uppfattning* t. ex. för min föreställning *presenterar sig den sinliga verkligheten obestridligen såsom väsende*, något, som tydligen ej upphör, äfven om jag med mitt abstraherande förstånd inser, att hon icke kan vara detta. Därföre kan ock Boström säga (Den speculative philosophen J. J. Borelius i Calmar sid. 55, anm. 105), att den ifrågavarande verkligheten »*i sin omedelbarhet* [1]) verkligen presenterar sig såsom något motsägande och orimligt».

[1]) Kursiveradt af oss, men utelämnadt i herr W:s citat.

Att något motsägande för oss människor är (= af oss förnimmes), låter sig naturligtvis ej förnekas. Uppgiften måste därföre blifva att förklara detta (i föreliggande fall: den sig såsom väsende presenterande sinnevärlden) ur »det motsägelselösa» genom att visa, att det i förhållande till detta är något »relativt och sekundärt». Herr W. förklarar sig ej nöjd härmed. Han vill hafva det uppvisadt såsom »en fantasiprodukt i likhet med fyrsidiga trianglar eller qvadratformiga cirklar». Skillnaden är kanske ej så stor, som den vid första påseende förefaller. Ty visserligen måste man från Boströmiansk ståndpunkt medgifva, att ett väsende i egentlig bemärkelse, som såsom sådant tillhör sinnevärlden, är att ontologiskt likställa med en fyrsidig triangel eller en kvadratformig cirkel. Båda äro de alster af menniskans fantasi eller allmännare uttryckt hennes föreställningsförmåga. Tror man, att de äro något annat än detta, så föreligger en illusion, ett misstag. Inser man åter, att de äro detta, så är motsägelsen (psykologiskt) förklarad, hvilket i sin allmänhet betyder, att hon är fattad såsom något sekundärt.

Det är följaktligen af människans mer medvetna föreställningsförmåga, som den sinliga världen kan fattas såsom väsende och i följd däraf såsom inom sig självmotsägande. Det är också blott på denna ståndpunkt, som motsägelse och misstag äro möjliga. Känslan och åskådningen i lägre bemärkelse känna icke sådana, enär människan där är för litet medveten. Förståndet åter har häft motsägelsen, hvilket i förevarande fall betyder, att sinnevärlden här fattas såsom ett fenomen.

I detta sammanhang må erinras om Boströms distinktion emellan fenomen och sken. Fenomen är en ofullkomlig förnimmelse af något (som självt i sin ordning är ett fenomen eller ock är självva väsendet). Sken

är en *falsk* uppfattning af fenomenet. En sådan uppfattning är t. ex. den, att fenomenet skulle vara väsendet. Den på himmelen synliga solen är ett fenomen af himlakroppen solen. Enligt optiska lagar måste den senare för mina ögon framträda på detta ofullkomliga sätt och upphör ej att göra detta, äfven om jag vet, att detta beror på min perceptionskrafts ofullkomlighet. Om jag däremot tror, att solen verkligen är, hvad hon för mig visar sig vara, d. v. s. oberoende af »den optiska förvillelsen» skulle så förnimmas, så är detta en falsk uppfattning, ett sken. Tillämpadt på vårt ämne, innebär detta, att det sinliga förnimmandet öfver hufvud är fenomenelt, men om jag föreställer mig, att det icke är detta, utan är själfva väsendet, så föreligger ett sken. Fenomenet kan sålunda väl gifva anledning till ett sken, men är icke ett sådant.

Innebär nu den fenomenlära, för hvars allmännaste grundtankar vi här i korthet sökt göra reda, att sinnevärlden är »lika så overklig som t. ex. en fyrsidig triangel»? Det allmännaste svaret därpå blir naturligtvis, att både den fyrsidiga triangelen och sinnevärlden äro verkliga, såvidt som de äro menniskans förnimmelser (efter esse är = percipi). Men äga de båda samma *art* af verklighet? Nej, visserligen icke. Den fyrsidiga triangelen är verklig för fantasien, sinnevärlden för åskådningen. Hvad denna skillnad närmare utförd innebär och betyder, kunna vi här icke utreda. Detta skulle föra oss på vidt utgrenade antropologiska undersökningar, hvilka skulle leda oss bort från ämnet, och dem vi ej häller anse oss äga tillräckliga vetenskapliga resurser för att företaga. Det må vara nog, att vi konstatera dess tillvaro, och att vi med herr W. instämma däri, att »det icke gerna kan falla någon sund och oförvillad uppfattning in» att för-

neka den. I ett afseende hafva vi sökt åtminstone antyda, hvari den består. Den fyrsidiga triangelen är en själfmotsägelse. Den för åskådningen gifna sinnevärlden är icke detta. Hon blir det först, då hon föreställes utgöra väsendet. Men då är hon icke längre till för åskådningen, utan utgör då ett moment i de mer medvetna föreställningarna samt kan likställas med något sådant som en fyrsidig triangel.

Kan då väl en naturvetenskap anses vara möjlig? Denna fråga måste tydligen jakande besvaras, såvida det ej skulle visa sig, att sinnevärlden, fattad såsom vi hafva gjort, befunnes vara rent obegriplig. Detta kan endast vara fallet, om det visar sig, att i sinnevärlden antingen ej funnes *något,* som kunde begripas, eller ock, att där icke funnes något, *som kunde begripas.* Det förra kan tydligen ej vara fallet, eftersom sinnevärlden är verklig. Det senare kan det ej häller, eftersom sinnevärlden kan blifva begriplig, så snart hon icke betraktas såsom väsende. Vi hafva sett, att hon är begriplig, så snart hon fattas *såsom* fenomen. Detta är den filosofiska betraktelsen af henne. Men hon blir tydligen äfven begriplig, om man gör sig reda, för hvad hon är *oberoende* däraf, om hon är väsende eller fenomen. Detta är det naturvetenskapliga betraktelsesättet. Obegriplig blir hon först, när hon fattas *såsom* väsende. — Naturvetenskapen blir sålunda en vetenskap om det, som (genom en annan undersökning) befinnes vara innehållet i ett visst mänskligt förnimmelsesätt — med abstraktion ifrån, att det är detta. Däremot blir den hvarken en vetenskap, om huru en värld i tid och rum skulle vara beskaffad, *om* den funnes, ej häller blir den en vetenskap, om huru en viss allmän illusion uppkommer. Icke ens fenomenologien blir detta senare. Den handlar om ett nödvän-

digt, ehuru ofullkomligt förnimmelsesätt hos menniskan, som väl kan gifva anledning till en illusion, men som självt icke är illusoriskt.

Men skulle väl herr W. härvid säga: För sådana där vetenskaper kan äfven den fyrsidiga triangelen göras till föremål. Visserligen kan man också göra det motsägande till föremål för vetenskaplig behandling, och får man då bland annat till uppgift att visa, hvari detta är motsägande. Så kan det nog gå för sig att utveckla en vetenskap om mänskliga fantasterier, så länge man fattar dem såsom sådana. Denna synpunkt blir dock icke den, som motsvarar den naturvetenskapliga. Jag skulle här abstrahera från det subjekt, för hvilket naturen är till. Att göra detta med afseende på fantasiens skapelser är väl icke alldeles omöjligt, men har sina vanskligheter med sig, tydligen därför, att under det åskådningens värld i sig äger mer konstans och framstår såsom något för det åskådande subjektet mer yttre och af det samma oberoende (hvilket på denna ståndpunkt just är uttrycket för dess objektivitet), så är däremot fantasiens produkter i vida högre grad beroende af det fantiserande subjektet och dess tillfälliga bestämdhet. — För öfrigt är det gifvet, att hvilken vetenskap som hälst ej kan hafva någon annan uppgift än att bringa klarhet inom människoandens eget innehåll, ehuru den kan abstrahera ifrån, att innehållet är ett sådant. Med någon utom oss förefintlig verklighet kan den ej sysselsätta sig.

Men, frågar herr W. (Öppet sändebref till teologisk tidskrift sid. 17, noten): »Hvad är det icke, som blir motsägande *då*, när man af detsamma begär, att det skall vara något annat, än hvad det är? I sådant fall blir äfven den absoluta verlden motsägande.» Visserligen, om man t. ex. säger, att den personliga verkligheten är en

accidentell bestämning hos materien, så fattar man henne visserligen så, att hon blir motsägande och obegriplig. Men den absoluta verkligheten presenterar sig ej för oss så, att den ej gifver anledning till en sådan uppfattning. Däremot presenterar sig den sinliga verkligheten för oss i sådana former, att hon gifver anledning till den tron, att hon vore väsendet. Och äfven, sedan man funnit, att hon ej kan vara detta, enär hon i sådant fall vore motsägande, upphör hon ej att så presentera sig. Man kan därföre säga, att hon alltjämt för oss presenterar sig såsom motsägande, ehuru man vid närmare undersökning finner, att hon icke är detta, enär hon ej är väsende utan fenomen.

Så mycket om den Boströmska fenomenlärans konsekvenser i objektivt hänseende. De subjektiva blifva ej så förfärliga. »Att vara stadd i en motsägande uppfattning är intet lidande, då man icke på något sätt märker motsägelsen; att upptäcka motsägelsen är icke heller svårt, när man dermed kommer ifrån den.» (Sid. 135.) Visserligen kan det hända, att jag på ett eller annat sätt kan träffa på den nämda motsägelsen, utan att fullt kunna häfva den (såsom t. ex. Platon), men då beror detta på, att jag ej rätt insett, hvari den består. Men har jag funnit, att den egentligen består däri, att jag förestält mig, att fenomenet är väsendet, så kan jag komma ifrån motsägelsen genom att öfvergifva detta föreställningssätt. Då upptäcker jag den ej »evigt såsom ett evighetens band» och behöfver ej häller stanna i »ett sanskyldigt helvete».

De konsekvenser af Boströms fenomenlära, dem herr W. funnit så betänkliga, visa sig sålunda i det väsentliga bero på ett missförstånd af denna läras verkliga mening. Hvad vi här sökt göra gällande såsom Boströms egentliga mening, att sinnevärlden blir självmotsägande,

endast om och försåvidt hon fattas såsom väsendet, är, såvidt vi förstå, det hos Boström alltjämt rådande betraktelsesättet. Icke drista vi neka, att Boström någon gång betjänat sig af uttryck, som kunnat gifva anledning till missförstånd. Hufvudvigten låg för honom tydligen ej på att skilja emellan olika sinliga förnimmelseformer, utan fasthällre på att uppvisa alla dessa förnimmelseformers relativa karaktär och därmed ådagalägga, att såsnart jag fattar det sinliga såsom väsendet, fattar jag det på ett motsägande sätt. Men klart är, att så sker hvarken för förståndet eller för åskådningen, utan blott för föreställningen. Men det gifves en annan och djupare grund till det missförstånd, hvarom här är fråga. Vi hafva redan framhållit, att Boströms ontologi utgör en förutsättning för hans fenomenologi. Herr W. har från början stält sig på en annan ståndpunkt i förstnämda afseende. För honom är verklighet en bestämning, som tillkommer föremålen, oberoende af det subjekt, för hvilket de äro till. Förnimmandet är *en sak*, verkligheten *en annan*. Öfverensstämma båda, så är förnimmandet sant. (Flerstädes säges detta, men ingenstädes torde det bestämdare framhållas än sid. 130 och 131, noten.) Redan den omständigheten, att den sinliga världen blott är en förnimmelse och ej finnes utom eller oberoende af vårt medvetande, skulle sålunda innebära, att hon är overklig eller, som herr W. säger, är en illusion, en tom inbillning. Härmed har nämligen herr W. för sig stängt möjligheten att antaga tvänne arter af vara, och hans empirism blir i så måtto en följd af hans realism. Han blir tydligen ställd i valet emellan följande alternativ: Antingen *är* den sinliga världen, men då måste hon såsom sådan vara den ena och sanna, af förnimmandet oberoende verkligheten eller åtminstone omedelbart ett moment i denna;

eller ock *är* hon *icke,* utan måste betraktas som en tom inbillning, analog med en fyrsidig triangel eller en kvadratformig cirkel. Han kan icke tänka sig en till självfva sin art af vara ofullkomlig verklighet; därföre är han benägen att tro, att en hvar, som lär, att sinnevärlden är till sitt varas art ofullkomlig, skulle lära, att hon ej är verklig.

Själf upptager han det senare alternativet. Låtom oss se, huru det fenomenologiska problemet för honom gestaltar sig. Han säger själf (Öppet sändebref sid. 17, noten), att om den åsigt om Boströms fenomenlära, vi här sökt göra gällande, vore sann, så vore han »glad att för så godt pris få den gamle vördnadsvärde tänkaren på» sin »sida». Vi tro ej, att vi med godt samvete kunna gifva honom rätt att få njuta af denna glädje. För honom likasom för Hegel gifves af skäl, som flera gånger framhållits, blott *en* art af vara, och i detta vara måste det sinliga fattas som ett moment.

Att så skall vara händelsen, är hos herr W. ett rent af dominerande föreställningssätt. Vi finna det redan i hans tidigare skrifter, men i all synnerhet i den, som nu föreligger.

Detta föreställningssätt medför nu först och främst en rätt egendomlig konsekvens i subjektivt afseende. Så yttrar herr W. (sid. 134): »Den ofullkomliga uppfattning, för och genom hvilken tidsexistensen är gifven,» kan »i verkligheten och försåvidt hon är *uppfattande* .... icke falla i tiden». Härmed är nu tydligen utsagdt, att allt, som ingår i tidsuppfattningen, det ingår äfven såsom aktuelt i den eviga uppfattningen. I tidsuppfattningen ingår äfven uppfattningen af disharmoni eller lidande, visserligen beroende på en illusion, men dock faktiskt. I evighetsförnimmelsen måste sålunda äfven disharmonien ingå. Herr

W. skulle naturligtvis säga, att den ingår där såsom öfvervunnen. Låt så vara, att den ingår där äfven såsom öfvervunnen. Men den måste äfven i alla fall ingå där såsom oöfvervunnen, efter *allt*, som ingår i tidsuppfattningen, skall där återfinnas och efter hvarje ögonblick i tidsserien med hela dess innehåll är för evighetsuppfattningen lika närvarande. Att förnimma en disharmoni såsom öfvervunnen är intet lidande. Att förnimma henne som *ännu* icke öfvervunnen är åtminstone ett drägligt sådant, när jag kan hoppas, att den kommande tiden skall öfvervinna den eller, om så ej kan ske, jag åtminstone kan bevara hoppet, att evighetens ackorder skola lösa tidslifvets dissonanser. Men att förnimma den »evigt såsom ett evighetens band, det vore ett sanskyldigt helvete» (sid. 135).

Vidare och hvad angår uppfattningen af den sinliga verkligheten, sådan denna faktisk föreligger, så är det gifvet, att det på herr W:s ståndpunkt ej kan blifva tal om, att sinnevärlden vore till sin art en *ofullkomlig* verklighet. Här likasom för Hegel blir dess *ofullständighet* d. ä. dels brist konkret innehåll och fullständig organisation — hvad herr W. kallar dess »oafgjordhet» — den allt bestämmande synpunkten, eller rättare uppgiften blir att reducera dess *ofullkomlighet* till dess *ofullständighet,* allt i ofvan angifna bemärkelse. Hvad som blifvit sagdt om den sinliga världen såsom en verklighet, den där upplöser sig i relationer och är potentielt bestämd, behandlas här, som vore det aldrig framställdt. Slutligen leder också nämda föreställningssätt nödvändigt till den konsekvensen, att *all* verklighet måste fattas såsom i något afseende sinligt bestämd, hvilket innebär ett nedprutande af de fordringar, förståndet ställer på den absoluta verkligheten. Verklighet skall enligt herr W. konstitu-

eras af samstämmighetsrelation till allt. Detta skall tydligen innebära, att någonting blir verkligt genom att fattas som ett moment i det absoluta systemet. Det är då gifvet, att väsendet i egentlig bemärkelse är ett sådant väsende, icke genom det, som det i sig själf är, utan genom sin relation till det hela — allt i full öfverenstämmelse med den åsigt om begreppsbestämdhetens art och väsende, vi ofvan funnit herr W. omfatta. I nu föreliggande sammanhang säges också med uttryckliga ord, att *all* verklighet i en viss mening måste vara enhet af motsatta, enär den i sig har en mångfald, hvilket skulle betyda, att emellan de många förefunnes en »logisk motsats» (sid. 127). Hvad herr W. med »logisk motsats» menar, är emellertid ej lätt att förstå. Af ålder har man därmed förstått förhållandet emellan tvänne begrepp, som ej kunna förenas i en enhet, m. a. o. och från en annan sida: disjunkt koordinerade begrepp. Det torde vara svårt att begripa, huru herr W. tänkt sig ett sådant förhållande t. ex. emellan tresidighet och figur, hvilka dock båda ingå såsom bestämningar i begreppet triangel. Det är bekant, att begreppet enligt Hegel skulle tänkas som en enhet af motsatta. Men lika bekant är, att det aldrig lyckades Hegel att utreda, huru denna motsats skulle tänkas. Den oklarhet, som vidlåder Hegel i denna punkt, framträder i mångfaldigt olika afseenden. Så händer det understundom, att en begreppsbestämning tillika får fungera såsom någonting jämförligt med ett omfångsmoment eller ett utvecklingsstadium, ett slags grad af begreppet o. s. v. Emot det sväfvande och obestämda, som däri ligger, och som ytterst har sin grund i, att begreppen fattats såsom enheter af motsatta, opponerade sig Boström med skärpa och eftertryck och framhöll, att begreppet väl är en enhet af mångfald eller åtskillnad,

men ej af motsats. Herr W. har dock ej ansett sig böra upptaga detta till pröfning, likaså litet som den slutsats. Boström drager däraf med afseende på den sanna verklighetens art och sammanhang. Godkänner han Boströms argumentation med afseende på begreppen, men ej med afseende på verkligheten, emedan begreppen äro *förnimmelser*, som är något annat än *verklighet* (n. b. esse är ej lika med percipi)? Men är verkligheten såsom sådan bestämd af lagar, som stå i strid med begreppens väsende, så lär väl hvarje begreppsmässig utredning af verkligheten vara en omöjlighet. Hvarken naturvetenskap eller filosofi blir då annat än en redogörelse för vissa illusioner hos människan, dem hon tror vara verkliga, ungefär såsom herr W. föreställer sig, att fallet skulle blifva med den förra, om Boströms fenomenlära vore riktig. Eller anser han, att begreppen verkligen äro enheter af motsatta? I så fall vore ju »principium identitatis upphäfd och dermed den första grunden för allt vetande undanryckt». Eller menar han till äfventyrs, att något sådant som begreppet triangel är »en eleatisk enhet, ur hvilken ingenting kunde förklaras»? I så fall måste detta tydligen gälla om hvarje begrepp. Men då lär det väl också vara slut med hvarje förklaring öfver hufvud bland människors barn, således äfven med den, hvars föremål är den sinliga världen.

Emellertid inlåter sig herr W. på en sådan. Ur synpunkten af sin brist på inre sammanhang tarfvar denna värld visserligen ingen förklaring. All verklighet, ja, allt, som ej är en eleatisk enhet, måste ju i sig innesluta potenser af något, som det ej actu är, följaktligen något detta motsatt. Därföre skall också en hvar, som framhåller detta som ett bevis på sinnevärldens relativitet nödvändigt säga, att denna i sig innehåller en

olöslig motsägelse. Men ur synpunkten af sin »oafgjordhet», sin abstrakthet tarfvar sinnevärlden en förklaring. Hon är för herr W. likasom för Hegel en ofullständig verklighet, som tarfvar komplettering af en fullständig och genom sin fullständighet absolute systematisk verklighet.

Denna oafgjorthet, menar herr W., skall förändringen innebära. Det, som förändras, intager faktiskt flera ställningar eller kan vara bestämdt på olika sätt. Ingen ställning är för detsamma afgörande, och dess väsen ligger just, åtminstone från en sida betraktadt, i denna oafgjordhet (sid. 142, 143). Declarandum för herr W. i fråga om världsförklaringen blir följaktligen denna oafgjordhet. Det är ur denna synpunkt, som den ändliga världen tarfvar förklaring. Det är ur de ändliga väsendenas percipierande, som denna förklaring skall vinnas. Ändligheten i detta percipierande skall ock därföre karaktäriseras genom sin ofullständighet eller brist på systematiskhet. Denna brist, menar herr W., innebär, att för detta percipierande föremålen visa sig så, att de *kunna* framträda i mer än ett tillstånd. Är detta fallet, så måste de äfven i verkligheten göra detta, enär motsatsen skulle innebära, att verkligheten lade något hinder i vägen härföre, i hvilket fall de tydligen icke *kunde* det. Men på *samma* gång kan intet föremål befinna sig i mer än ett tillstånd eller vara bestämdt på mer än ett sätt. De olika tillstånden måste följaktligen framträda i olika tider eller efter hvarandra. »Dermed är *tiden* fordrad såsom en nödvändighet.» (Sid. 143—151.)

Som man finner, gör herr W. här ett försök att bevisa tidens nödvändighet. Han har härmed fört undersökningen in på ett område, som från Boströmiansk ståndpunkt måste förläggas utom de för mänsklig kunskap förefintliga gränserna. Boström åtnöjde sig i detta

afseende med att uppvisa nödvändigheten af fenomenella förnimmelseformer i allmänhet samt att konstatera, att tiden vore en sådan form. Det är bekant, att filosofiens historia ej är fattig på försök. sådana som herr W:s. Lika kändt är, att de alla utan undantag utfallit till rena cirkelbevis. Vi vilja se, om herr W. lyckats bättre än hans föregångare.

Hvad då först den nämda oafgjordheten eller abstraktheten beträffar, så jämföres den af herr W. själf med *den* abstrakthet, som tillkommer ett genus. Emellertid skola föremålets växlande tidsbestämningar, hvilka äro konkreta, få sin förklaring just ur denna dess abstrakthet. Skall meningen vara, att det är ur det, som denna abstrakthet har gemensamt med den abstrakthet, som tillkommer genus, följaktligen ur abstraktheten såsom sådan, som denna förklaring skall sökas, så erinras vi om Spinozas försök att förklara det konkreta ur det abstrakta genom att gifva den logiska determinationen en objektiv betydelse, enär ordo et connectio rerum ac idearum idem est. Det är bekant, att emot detta resonnemang har anmärkts, att det beror på en förblandning emellan principium essendi och principium cognoscendi rerum, samt att en realförklaring af det konkreta ur det abstrakta innebär, att man tager sin tillflygt till en creatio ex nihilo. Däraf att flera former af bestämdhet hos ett begrepp äro på grund af dess abstrakthet *logiskt* möjliga, följer ej, att de äro verkliga, allra minst, att man i det abstrakta begreppet funnit deras principium essendi. Det hjälper tydligen till ingenting att påpeka, att det abstrakt fattade föremål, *hvarom herr W. talar,* är abstrakt blott för en ändlig uppfattning, under det att det i sig självt eller oberoende af denna är fullt konkret och individuelt. Det är dock alltjämt fråga om, hvad det är just

för *denna* uppfattning, och huru det vinner *det* konkreta innehåll, som är gifvet i dess skiftande tidslägen. Det torde emellertid ej vara herr W:s mening att fatta den ifrågavarande abstraktheten såsom en generell sådan. Någon skillnad emellan henne och den abstrakthet, som tillkommer genus, skall väl anses äga rum, ehuru det ej är så lätt att säga, hvari den består. En antydan i syfte att förklara eller åtminstone i några mån fixera den göres dock af herr W., när han säger, att ett genus kan *samtidigt* vara bestämdt på olika sätt, hvilket däremot icke skulle vara fallet med det föremål, som den ifrågavarande abstraktheten skulle tillkomma. Härmed få vi dock snarare veta, hvad den icke är, än, hvad den är. Till äfventyrs menar herr W., att någon slags fordran på konkretion i detta fall skulle vara gifven. Är detta hans mening, så föras vi till ett det konkretas procedere ur det abstrakta, analogt med det sätt, hvarpå Hegel tänkte sig denna sak, ehuru visserligen med den mycket väsentliga skillnaden, att det ej är fråga om en utveckling till konkretion, utan saken fasthällre bör så fattas, att den fulla konkretionen på hvarje punkt är gifven, ehuru på olika sätt emot det, hvarpå den på annan punkt är gifven. Ehuru denna skillnad dock i väsentlig mån modificeras däraf, att ej häller Hegel fattade utvecklingen som fallande i tiden, kvarstår den dock såtillvida, som den teleologiska synpunkten af herr W. skjutes åt sidan. — Dock, huru härmed än må förhålla sig, så mycket står i alla fall kvar, att det konkreta innehållet, föremålets särskilda tidslägen, skall förklaras ur abstraktheten såsom principium essendi, hvadan hela förklaringen blir en förklaring ex nihilo. Ur en abstrakt förnimmelse kunna dess konkreta former ej förklaras.

Vi erinra nu vidare, att det, som här skulle för-

klaras, just var tiden. Å andra sidan finna vi, att »oafgjordheten», som skulle spela roll af principium declarationis till skillnad från *den* oafgjordhet, som tillkommer ett genus, skulle just karaktäriseras däraf, att föremålet ej på samma tid kan vara på olika sätt bestämdt, hvilket senare däremot vore fallet med genus. Att vara bestämd på olika sätt, men ej i samma, utan i olika tider, är tydligen ett konkretare uttryck för att hafva successionen till form för sin tillvaro. All succession förutsätter tid. Tiden skall sålunda visas vara en följd däraf, att föremålen hafva tiden till form för sin tillvaro. Med andra ord: tid måste finnas, emedan tid finnes.

Huruvida det för öfrigt lyckats herr W. att, som han vill, visa, att det ändliga förnimmandet ej skulle innebära, att föremålen ej fattas annorlunda, än de i sig själfva äro, må lämnas därhän. Af det sagda torde framgå, att hans världsförklaring i mer än ett afseende råkar i strid med principium rationis sufficientis och följaktligen ej kan anses fylla de kraf, som måste ställas på en vetenskaplig teori i detta hänseende. Att härvid ingå i enskildheterna anse vi ej öfverenstämma med planen för denna skrift.

---

8. Om friheten.

Stora och betydelsefulla voro de upptäckter på det etiska området, för hvilka man har Kant att tacka. Förhastadt torde ej det påståendet vara, att de tjänster, Kant gjort den etiska vetenskapen, väsentligen bero därpå,

att han betraktat det sedliga lifvet ur frihetens synpunkt. Det var genom reflektion på pligtens obestridliga faktum, som Kant leddes in på denna väg. I det pligtbestämda viljandet fann Kant en till innehållet osinlig viljebestämdhet, som äger formen af ett oafvisligt böra. I enlighet härmed torde ock det för den Kantiska frihetsläran djupast och innerst kännetecknande kunna så angifvas, att viljan enligt Kant är fri, såvidt hon ej med nödvändighet är sinligt bestämd. Denna bestämning hos viljan röjer sig, dels såvidt hon actu är sedlig eller avtonomiskt bestämd, dels såvidt hon icke e naturæ necessitate är bunden vid den heteronomiska bestämdheten, utan äger förmåga att därifrån lösslita sig. Såväl det ena som det andra är af Kant framhållet, utan att likväl någon bestämdare reflektion på skillnaden mellan båda bestämningarna kan hos honom spåras.

I det anförda ligger jämväl den Kantiska frihetslärans både styrka och svaghet. Den senare skulle vi vilja känneteckna så, att Kant ej lyckats komma fram till klar och bestämd insigt däri, att friheten är en form, under hvilken viljans potentiella bestämdhet för henne vinner aktualitet; han har med andra ord icke genomfört en betraktelse af den fria viljan ur den teleologiska synpunkten. I följd häraf framhålles ej viljans frihet i det sinliga på ett nog fullständigt sätt. Såsom sinlig är viljan heteronomiskt bestämd. En bestämdare reflektion på skillnaden mellan den frihet, som tillkommer den väljande viljan, och den vilja, som redan valt förnuftet, blir ej häller därmed gifven. Slutligen får friheten här alltjämt mer eller mindre karaktären af en libertas indifferentiæ.

En teleologisk världsbetraktelse af stor omfattning och djup betydelse genomfördes af Schelling och Hegel. Det

var då att vänta, att äfven frihetsproblemet skulle ur denna synpunkt behandlas. Också finna vi, att Hegel betraktat viljan som en organisk enhet af högre och lägre bestämningar och fattat henne såsom fri *i* dessa. Men då Hegel utgick från den förutsättningen, att den sinliga världen vore den enda, och då han vidare var mån om att åt det goda vindicera realitet eller full verklighet, så var det gifvet, att om den sinliga världen än ur någon synpunkt kunde betraktas såsom tillfälligt bestämd, så fick detta dock icke ske så, att denna det godas fulla realitet inom henne därigenom i minsta mån rubbades. Då man nu tydligen, om man starkare betonade friheten såsom en förmåga af val emellan olika möjliga bestämningsgrunder, ej skulle kunna undgå att göra detta, så blef det naturligt, att friheten i denna bemärkelse af Hegel blir, om ej rent af förnekad, så dock inskränkt inom mycket trånga gränser.

Den Boströmska frihetsläran, ehuru tvifvelsutan direkt påverkad af Kant, har dock i den Hegelska sin egentliga utgångspunkt. Lätt faller det i ögonen, hvad för denna frihetslära är det djupast och innerst utmärkande, nämligen den klara insigten däri, att viljan i sin frihet alltjämt är bestämd af ett innehåll, af motiv. Friheten är då att betrakta som en form för viljans själfutveckling. Härmed är ock en möjlighet gifven att förena frihet och nödvändig bestämdhet. Men denna nödvändighet får icke alltid och i alla förhållanden samma betydelse. Vi måste i detta afseende erinra om den af Boström med vida större skärpa och bestämdhet än af någon bland hans föregångare gjorda distinktionen emellan, hvad han kallar positiv och negativ frihet. Hvad vi angifvit såsom grundtanken i Boströms frihetslära,

måste betraktas som en förutsättning för möjligheten af ett bestämdare genomförande af denna distinktion.

Den negativa friheten, som i allmänhet kan kännetecknas såsom likbetydande med oberoende, utgör ingenting för viljan specifikt. Den finnes, hvarhälst oberoende finnes, men skall detta oberoende tänkas äga rum, ej blott i vissa relationer, utan på ett mer genomgående sätt, så är det blott ett negativt uttryck för, att väsendet är bestämdt af sin egen natur. Detta åter innebär just nödvändig bestämdhet, under det att hvarje bestämdhet af ett yttre och främmande har karaktären af tillfällighet. Att om viljan predicera denna frihet innebär, att man fattar henne såsom bestämd, ej af yttre impulser, utan af motiv, och att man i dessa motiv ser uttryck för viljans egen natur, sålunda något för viljan mer eller mindre väsentligt. Att göra detta torde ej vara förenadt med någon svårighet. Det, som i förevarande afseende utmärker Boström, är, att han bestämdare än Kant insett nödvändigheten af att fatta den negativt fria viljan, ej såsom obestämd, utan såsom väsentligt och individuelt bestämd.

Men Boström tillägger ock viljan en för henne alldeles specifik form af frihet, den *positiva*. Härmed förstår han förmågan af val emellan *olika* möjliga bestämningsgrunder. Denna frihet innebär, att viljan är en enhet af motsatta, och att hon i hvart och ett af de gifna (motsatta) motiven kan finna någon tillfredsställelse och visserligen någon tillfredsställelse, som intet annat af de gifna motiven kan skänka henne. Viljan blir då *relative* indifferent för de olika motiven. Denna viljans indifferentism innebär, att hon är i vissa afseenden *tillfälligt* bestämd. Väl gifves äfven här en nödvändighet, men denna innebär, att viljan kan vinna *full* tillfredsställelse

endast i ett af motiven (förnuftet), hvilket följaktligen för henne framträder under formen af ett ovilkorligt böra. Nödvändigheten blir sålunda här en praktisk nödvändighet. Förutsättningen för antagandet af en sådan frihet blir följaktligen att kunna förena tillfällighet och nödvändighet, hvilket blott kan ske så, att nödvändigheten förlägges inom en sver, där hon ej rubbas af tillfälligheten. All nödvändighet innebär det nödvändigas fulla verklighet. För Hegel, som blott kände en art af verklighet, den sinliga, blef förnuftets nödvändighet så fattad, att den uteslöt all tillfällighet hos den form, hvari det vinner aktualitet i sinnevärlden, och antagandet af viljans positiva frihet blef därföre här icke möjligt, åtminstone ej då frågan gälde val emellan sinlighet och förnuft. Boström åter, som antog tvänne arter af verklighet, hade härmed förutsättningarna gifna för öfvervinnandet af denna svårighet. I sig självt af evighet verkligt, kan förnuftet här bevara sin nödvändighet, ehuru dess aktualitet i och för oss (i sinnevärlden) får en i viss mening tillfällig karaktär. Nödvändigheten i och för oss får då karaktären af en praktisk nödvändighet, ett oafvisligt böra, hvilket ej hindrar, att dess val kan till sin form äga en i viss mån tillfällig karaktär.

Ingen, som uppmärksamt genomläser herr W:s frihetslära, torde undgå att finna, att han, tillerkännande viljan negativ frihet, förnekar den positiva. Detta framgår såväl af hans framställning i skriften »Om egenskapen» som jämväl äfven af den närmare utredning af saken i fråga, som vi finna i »Öppet sändebref till teologisk tidskrift». Icke kunna vi finna, att rec. i sistnämda tidskrift har rätt i sitt påstående, att herr W. ej kan uppdraga någon skillnad emellan *viljans* frihet och *den* frihet, han vill tillerkänna äfven de rena naturkraf-

terna. I dagligt tal säger man, att en kraft verkar fritt, och äfven Boström, den väl ingen människa kan vilja beskylla för deterministiska tendenser, tillägger ju naturkrafterna en viss grad af (negativ) frihet. Med allt skäl framhåller herr W. det för viljans frihet specifika, som ligger däri, att hon är en »*medveten* självbestämdhet», samt utvecklar närmare, hvad detta innebär. Vore meningen blott att tillerkänna viljan en så hög grad af negativ frihet som möjligt, så vore härmed allan rättfärdighet uppfyld. Däremot torde det väl lika villigt erkännas, att man härmed ej tillerkänt henne någon positiv frihet, om denna betyder förmåga af val mellan *olika* möjliga bestämningsgrunder. Långt ifrån, att frihet i denna bemärkelse skulle innebäras äfven i den allra högsta grad af negativ frihet, är tvärtom den positiva friheten, ehuru förutsättande en viss högre grad af negativ frihet, likväl *icke* den *högsta* form, hvari denna kan framträda. Detta torde framgå bland annat däraf, att den negativa friheten innebär väsentlig och nödvändig bestämdhet, men att den positiva, om än förutsättande en viss grad af sådan, likväl innebär en *relativ* indifferentism för hvar och en af de gifna bestämningsgrunderna, följaktligen, att ingen af dem är för viljan alltigenom naturenlig. Den tillfredsställelse, viljan genom ett fritt val får, köpes fasthällre på bekostnad af något godt och har sålunda alltid i sig något af naturvidrigt tvång.

Då herr W. anser begreppet om den mänskliga viljans frihet vara uttömdt därmed, att denna frihet fattas såsom medveten självbestämdhet, så måste detta, såvidt vi kunna finna, innebära ett förnekande från hans sida af viljans positiva frihet i ofvan angifna bemärkelse. Det är ej svårt att finna skälen härtill. Hans världs-

åsigt gifver ej plats för tillfällighet i världen. Den sinliga världen är alltjämt och på hvarje punkt af sin utveckling ett så troget uttryck för den eviga världen, som möjligt är. Det gifves med andra ord blott *en* art af verklighet, och inom denna råder en sträng nödvändighet. Hvad vi kalla tillfällighet, är i självfva verket blott en illusion, beroende på vår obekantskap med sakens verkliga sammanhang. När derföre viljan faktiskt framställer sig såsom väljande, så är äfven detta väljande, såvidt det är ett väljande mellan *olika* motiv, i självfva verket illusoriskt. Jag kan icke välja mer än på *ett* sätt. Det är naturanalogier, som här öfverflyttats på det personliga lifvets område.

Sanningen fordrar, att vi medgifva, att herr W. gått så nära till gränsen af den indeterministiska åsigten, som möjligt är, utan att denna gräns öfverskrides. Detta har skett därigenom, att han tillerkänt viljan frihet i negativ bemärkelse i så hög grad som trots någon. Men det står i alla fall fast, att ett val mellan *olika* motiv alltjämt är att betrakta såsom illusoriskt. För att inse detta torde det vara nog att besinna, att grunden till, att viljan icke väljer det, som hon icke väljer, är, att det är objektivt omöjligt för henne att välja det. Vi syfta naturligtvis icke här på de fall, då det är objektivt omöjligt för henne att utföra det. Vi fästa oss vid den beslutande viljan just såsom sådan. — En annan fråga är visserligen, hvari den objektiva omöjligheten för henne att fatta beslut i en viss subjektive (d. ä. för illusionen) möjlig riktning egentligen skall hafva sin grund. Vill man med herr W. rädda viljans negativa frihet, så måste svaret på denna fråga blifva, att denna grund är viljan själf eller hennes egen natur just i självfva valets ögonblick. Också finna vi, att herr W. verkligen tänkt sig saken på

detta sätt. Då verklighet och nödvändighet sammanfalla, så blir ett viljebeslut nödvändigt redan därföre, att det är verkligt. Innebär nu detta ingenting annat än, att viljan ej kan både fatta och icke fatta beslutet, så är väl emot denna axiomatiska sats intet att invända. Men då verklighet enligt herr W. utgör samstämmighetsrelation till allt och då allt verkligt är ur den synpunkten nödvändigt, att det är vilkor för det verkligas verklighet, så är det väl klart, att äfven det ifrågavarande beslutet är ur den synpunkten nödvändigt och detta jämväl, då det ses i sin relation till det i tiden föregående. Det är väl ej i *den* bemärkelsen, att det redan finnes till, nödvändigt förr, än det blir verkligt, men däremot i *den* bemärkelsen, att det i en viss tid oundgängligen måste erhålla verklighet. Med andra ord, förhållandena i den föregående tiden kunde ej hafva varit sådana, som de då voro, om ej efter en viss tid den eller den tilldragelsen skulle inträffa och tvärtom — låt vara, att grunden härtill just ligger i viljan själf. Detta är att på den i tiden gifna verkligheten uppställa en fordran på sammanhang i så sträng bemärkelse, att hon icke kan fylla denna fordran, utan att viljans positiva frihet går förlorad.

Vi hafva här inskränkt oss till att söka konstatera, att herr W. är determinist, samt att göra reda för skälen till, att han är detta. I framhållandet af de följder, en sådan deterministisk åsigt medför, ligger den bästa kritiken af henne. Vi gå nu till detta värf.

---

9. Om godhet och ondska.

I Öppet sändebref till teologisk tidskrift sid. 74, 75 uttalar herr W. sin öfvertygelse, att en stor brytning i det allmänna tänkesättet i den närmaste framtiden förestår, och att denna brytning kommer att skönjas icke minst på det etiska området. Vi äro de första att med honom i detta afseende instämma. Betraktar man det sedliga medvetandet i vår tid, så kan man ej undgå att finna, att detta kännetecknas af en genomgående brist på reelt lifsinnehåll. Vi lämna här de öppet och afgjordt osedliga riktningarna åsido. Äfven bland dem, som ej gärna kunna sammanföras under denna kategori, spåras denna brist. Å ena sidan påträffa vi ett envist fasthållande vid det konventionella, som möjligen förr varit ett uttryck för ett, om än ej så alldeles rent lifsinnehåll, men nu förlorat detta och kvarstår som en död form, som gör anspråk på en helgd, som blott kan tillkomma lifvet. Gifvet är, att det fäderneärfda och konventionella, där det såsom blott sådant framträder med anspråk på giltighet, alltjämt kläder sig i en mer eller mindre abstrakt form och detta just därföre, att det ej är ett uttryck för ett verkligt lifsbehof hos den, som är dess välde underkastad, och öfver hufvud ej för det nu lefvande slägtets. Mer än föregående tider synes ock vår tid benägen för afgudadyrkan med abstraktioner såväl på det etiska som på andra områden. Att hafva påpekat detta är ock en af herr W:s största förtjänster, den han i synnerhet inlagt i sitt föregående skriftställeri. Å andra sidan möter oss den s. k. utilitaristiska moralen. Afgjordt egennyttig behöfver denna visserligen icke vara. Den ställer vanligen på människan den fordran, att hon skall gagna ej blott sig själf, utan äfven sina medmänniskor. Men dess brist på lifsinnehåll röjer sig dels däri, att den ej kan säga, hvad det är,

som egentligen är gagneligt, dels däri, att den ej varsnar de specifika förhållanden, i hvilka jag står till mina medmänniskor; dessa förhållandens i oändlighet skiftande former kunna ej uttömmas genom det allmänna, som här är gifvet. Vår tids sedlighetsmedvetande tarfvar ett rikare lifsinnehåll, än det har, och det kan endast vinna ett sådant genom den återverkan, en religiös pånyttfödelse kan på detsamma utöfva. Endast religionen kan lära människan, att pligt och kärlek icke — som man nu ofta föreställer sig — likasom falla i sär, och att pligtuppfyllelsen innebure en efterlefnad af ett yttre bud, hvarvid man mer eller mindre gjorde våld på sin innersta varelse — utan att »hufvudsumman af budet är *kärleken*». Endast religionen kan å andra sidan lära mänskligheten, att all kärlek till sitt väsende är konkret, lefvande och personlig, följaktligen ock rent specifik. Endast hon kan ändtligen öfvervinna våra dagars likasom alla tiders pessimism. Hon kan detta, emedan hon vet, att det goda ensamt äger full verklighet, och att den oändligt kärleksfulla viljan, den vilja, som gifvit sig i döden för att frälsa sina bröder, sitter på Faderns högra hand och kan »frälsa det, som förtappadt är». Men just därföre, att hon detta vet, just därföre vet hon också, att det onda har väl ej den högsta och fullaste verklighet, men dock verklighet, och att det är något, som icke borde vara.

Vidare instämma vi ock med herr W. därutinnan, att en sådan brytning i de etiska tänkesätten som den, hvarpå vi nu syftat, ej kan försiggå, utan att föregås af och väl äfven föra med sig en stark antinomistisk tendens. Allt detta är naturligt och lär väl näppeligen vara något att sörja öfver. Detta är klart redan däraf, att den måste medföra en väsentlig olikhet i uppfattningen, af hvad som i lifvets särkilda förhållanden är pligt.

Men vi kunna icke finna, att herr W. bättre än de nämda riktningarna lyckats åt sedligheten vindicera ett reelt lifsinnehåll. Sin moralprincip uttalar herr W. sålunda, att »jag bör besluta i öfverensstämmelse med min egen på den ifrågavarande ståndpunkten gifna mening om det bästa möjliga». För undvikande af cirkel bestämmes detta senare såsom det i objektiv bemärkelse bästa möjliga, och detta fattas såsom det, som gör den sinliga verlden till en så trogen afbild af den eviga, som öfver hufvud är möjligt. Därpå, att det är *min öfvertygelse* därom, som bör utgöra normen för mitt handlingssätt, lägges mycken vigt. Allt, som verkligen sker, är objektivt sedt det bästa möjliga, och det kan stundom vara min pligt att besluta det objektivt omöjliga. (Öppet sändebref sid. 53 och följ. Jmf. Om egenskapen sid. 200 och följ.) Sistnämda uttryck kan ej betraktas som fullt exakt. Det kan aldrig vara min pligt att besluta det omöjliga, ehuru det väl stundom kan vara min pligt att besluta att försöka det. Denna skenbart obetydliga anmärkning torde visa, att pligten alltid kan vinna realisation inom en viss sver eller är objektivt möjlig att utföra. Hon kan då ej längre fattas såsom beroende på min åsigt, om hvad som är objektivt möjligt (= det bästa). Men ännu tydligare torde det svaga i herr W:s moralprincip inses, om man ser den från en annan sida.

Jag skall handla efter min öfvertygelse om det bästa möjliga — men hvarifrån får jag denna öfvertygelse? Om jag i ett visst fall tvekar, om hvad som är det bästa, huru skall denna tvekan öfvervinnas? Mäst konsekvent i enlighet med herr W:s ståndpunkt skulle väl vara att resonera ungefär på följande sätt: Det bästa är det, som sker, eller — om vi tänka på framtiden — det, som kommer att ske. Nu veta vi visserligen aldrig med full visshet,

hvad som kommer att ske, utan måste nöja oss med det sannolika och därpå grunda vår öfvertygelse. Det. som jag anser sannolikast, är följaktligen det, som jag anser vara det bästa möjliga, och min pligt blir följaktligen att befordra det, som jag anser sannolikast skola inträffa. En läkare, som finner det sannolikt, att hans patient skall aflida, är följaktligen förpligtad att, om han tillika hyllar herr W:s lära om identiteten mellan det bästa och det verkliga, bidraga till att förpassa patienten till evigheten.

Det är naturligtvis långt ifrån oss att påstå, att herr W. själf skulle hafva dragit slika konsekvenser ur sin moralprincip. Men vi äro ur stånd att inse, huru han kan undgå att göra detta, då hans uppmärksamhet ledes åt detta håll.

Det hjälper tydligen icke, då herr W. säger (Öppet sändebref sid. 68, 69), att man måste anse det goda såsom bättre än det onda, ty menar man med »det bättre» det subjektivt bättre, så är ju cirkeln tydlig. Jag måste anse det, som jag anser godt, vara godt. Men hvad är det, jag med skäl anser godt? Och menas med det bättre det objektivt bättre, så visar det sig, att den åsigt, jag i detta fall hyser, ofta är oriktig, och jag har ingen norm, efter hvilken jag kan afgöra, när den detta är. Jag känner m. a. o. ej det i objektiv mening goda, och det för mig (subjektivt) goda (= min åsigt, om hvad som är objektivt godt) blir följaktligen blott ett hugskott. Herr W:s uppfattning af både den eviga och den timliga världen samt af den förra som ett mönster för den senare sätter honom — som oss synes — ur stånd att finna någon annan norm, efter hvilken särskildt de människors öfvertygelse om det bästa möjliga, hvilka hylla hans läror, skulle rätta sig. Det må vara godt och väl, att man framhåller, att man för att handla moraliskt skall följa sin öfvertygelse, men man måste på samma gång äfven angifva någon norm, efter hvilken denna öfvertygelse har att rätta sig.

Låtom oss emellertid tänka efter, hvad en etik, utförd efter herr W:s principer, egentligen skulle betyda. Dess betydelse kan — såvidt vi kunna finna — icke rimligen vara någon annan än den att göra reda för, hvilka handlingar det är människan möjligt att företaga i den tron, att de befordra harmonien mellan tid och evighet. Det gifves visserligen andra handlingar, som på det skönaste sätt befordra denna harmoni t. ex. mord, stöld, bedrägeri, men dem kan ingen människa företaga i den tron, att de verkligen i handlingens ögonblick göra detta. Etiken blir följaktligen vetenskapen om de handlingar, som kunna paras med och framgå ur en viss öfvertygelse, hvilket tydligen blir detsamma som vetenskapen om den öfvertygelse, beträffande ett tillämnadt handlingssätts verkan i en viss riktning, som öfverhufvud är möjlig för människan. Så skall etiken lära, att en människa, som står i begrepp att t. ex. mörda, ej kan göra detta i den tron, att världsharmonien därmed befordras. Mördar han detta oaktadt, då befordrades härmed i alla fall denna harmoni, och han gjorde sig då skyldig till ett misstag, när han trodde, att så ej var händelsen. Det är väl klart, att den skillnad emellan ondt och godt, som härmed blir gifven, måste, såvida den afser det onda, som verkligen skett, skrifvas på räkningen af de mänskliga misstagen. Afser den åter det onda, som blott var åsyftadt, men ej verkligen inträffat, så blir hon ej längre en skillnad emellan ondt och godt, utan mellan möjligt och omöjligt. Men att denna skillnad någonsin framträdt, att det omöjliga påtänkts såsom möjligt, är äfven ett mänskligt misstag. Etiken, såvidt hon skall blifva något annat än en vetenskap om det, som faktiskt skett och härflutit ur en viss öfvertygelse, såvidt hon på något sätt tar hänsyn till den hos människor förefintliga opinionen, att något, som skett,

icke bort ske, såvidt hon sålunda framställer det goda såsom godt och det onda såsom ondt, hör sålunda till den gren af den psykologiska vetenskapen, som handlar om *de mänskliga förvillelserna.*

Så mycket om herr W:s moralprincip. Hans hufvudsyfte är föröfrigt teodiceiskt, och på hans teodicé riktas därföre företrädesvis vår uppmärksamhet. Hvad han i detta afseende djupast och innerst åsyftar att framhålla, är tydligen det godas *fulla* verklighet och denna verklighet såsom något, som evigt är för handen och ej först genom mänsklig vilja kommer till stånd. Häri ligger onekligen ett mycket vigtigt mänskligt intresse. Men å andra sidan får det ej glömmas, att jämväl det onda äger en verklighet, som ej såsom sådan får förnekas, om än den ej kan betraktas annat än som mer eller mindre sekundär och därtill tillfällig.

Hvarje antagande af det ondas nödvändighet innebär i själfva verket ett förnekande af dess realitet, nämligen såsom verkligt ondt. Dess ondska blir då endast skenbar. Så ock hvarje lära, att Gud vore dess grund. Båda dessa antaganden innebära i själfva verket alldeles detsamma. De konsekvenser, de medföra, äro å Guds sida, att då det onda — låt vara blott dess sken — ingår i hans världsplan, så hotas hans allgodhet, å människans sida, att tillräknelighet och skuld ej kunna fasthållas. Skarpt och bestämdt har den kristna kyrkan sökt tillbakavisa en sådan åsigt genom sin lära, att Gud är vred öfver synden, en lära, som med all sin ofullkomliga och i viss mån äfven råa form dock i sig hyser en kärna af sanning.

Det var genom sin lära om skillnaden emellan Guds och människans värld samt om ekvipollensförhållandet emellan vara och förnimmas, som Boström sökte fylla

båda de angifna fordringarna. Det onda faller uteslutande inom människans fenomenvärld, men det är dock verkligt, enär vara är = förnimmas. Men relativt förnimmas innebär relativt vara. Absolut vara tillkommer blott det goda. Från denna det godas fulla realitet måste naturligtvis all försoningslära utgå. Försoningen kan ej göra det gjorda ogjordt. Uppgiften blir blott att visa, huru — oaktadt det ondas aktualitet i vissa lifsfunktioner och trots det organiska sambandet emellan dem och lifvet i det hela — det godas fulla aktualitet likväl är möjlig i följande funktioner af detta lifvet och i högre lifsformer, in specie i den högsta.

Icke drista vi påstå, att Boström lyckats fullständigt och i detalj visa, huru de nämda fordringarna i teodiceiskt och soteriologiskt afseende skola fyllas. Men att han tagit ett vigtigt steg hän emot ett sådant öfvervinnande, synes oss dock vara klart, äfvensom att detta hufvudsakligen skett genom den påpekade distinktionen emellan fenomenet och väsendet såsom tvänne former af verklighet.

Hvad nu herr W:s ställning till saken i fråga beträffar, så må vi först och främst erinra oss, att en ibland grundtankarna i hans världsförklaring är den, att det gifves blott en enda art af verklighet, och i denna ingår sinnevärlden som ett moment. Orsaken till, att denna sistnämda värld ej såsom sådan kan betraktas som rent af absolut, är ej ofullkomligheten hos dess varas art, utan dess ofullständighet, hvad herr W. själf kallar dess »oafgjordhet». Såvidt världen *är*, är hon fullkomlig, och ofullkomlighet, i fall man får tala om en sådan, möter oss först, då vi besinna, hvad hon *icke* är. I sammanhang härmed har han i flera vigtiga punkter utplånat den af Boström med skärpa och eftertryck gjorda distinktionen emellen väsen och fenomen.

De konsekvenser, ett dylikt betraktelsesätt medför i praktiskt afseende, torde lätt inses. Först och främst hotas teleologien i en ganska betänklig grad, åtminstone såvidt den skall vara rationell. Den eviga världen, heter det, kan ej vara ändamål för vår verksamhet. Denna kan ej syfta till förverkligandet af det eviga; detta »hvarken kan eller behöfver förverkligas, eftersom det är så verkligt, det någonsin kan bli». Boström lärde också, att det eviga »är så verkligt, det någonsin kan bli», nämligen, då det tänkes i och för sig. Men i och för oss eller i vår värld både behöfver och bör det förverkligas. Detta betraktelsesätt kan herr W. icke fasthålla. Det är af vigt att uppmärksamma detta, enär det ytterst beror på en förblandning af begreppet vara i och för sig med begreppet vara i och för oss, som i sin ordning hänvisar därpå, att herr W. ej insett, att vara eller verklighet måste refereras till ett subjekt, att all verklighet är verklighet för någon, och att man följaktligen kan vara verklig i och för sig, utan att vara det för en annan (sid. 194). — Vidare heter det, att »denna verlden är, såsom afbild af den eviga, alldeles fullkomlig, i det hela och i hvarenda detalj». Hon »hvarken kan eller bör» »vara annorlunda, än hon är» (sid. 195). Jämväl detta är en konsekvens af herr W:s fenomenlära. Den sinliga världen är ett moment i evighetsuppfattningen. Dess relativitet ligger ej i *arten* af dess vara, utan i *ofullständigheten* hos detta. För den absoluta verklighetens aktualitet fordras dess aktualitet i sinnevärlden, och allt, som tyckes innebära motsatsen till denna, måste följaktligen betraktas såsom illusoriskt.

Denna åsigt är icke ny. Den påträffas både hos Spinoza och Hegel och kan, om man bortser från vissa modifikationer i detaljen, sägas tillhöra all panteism. I

fullt samma form förefinnes den dock ej hos dessa båda tänkare. För Spinoza var det absoluta af evighet fullt verkligt, och följden blef ett förnekande af all teleologi i världen. För Hegel, som fasthöll den senare, var det genom världsutvecklingen, som det absoluta realiserade sig självt, men denna dess självrealisation fortgick med teoretisk nödvändighet. I förhållande till dessa båda åskådningssätt intager nu herr W. en vacklande ståndpunkt. Inflytandet från Boström har lärt honom att göra allvar af det absolutas evighet, att sålunda fasthålla ett »Jenseits». Men å andra sidan vill han ej kasta *all* teleologi öfver bord: »Gud kan vara vårt *mål*, i betydelsen af det vi sträfva att komma närmare» (sid. 194). Huru han skall kunna vara detta, är ej lätt att begripa, då världen på hvarje punkt är så fullkomlig, hon kan vara. Herr W. menar väl, att den i hvarje punkt är så fullkomlig, hon kan vara, nämligen *i den punkten*, hvilket ej hindrar, att hon i en annan kan blifva fullkomligare. Han blir oss emellertid svaret skyldig på den frågan, huru det ena momentet kan vara fullkomligare än det andra, när ofullkomligheten, i fall vi få tala om en sådan, beror på ofullständighet. Annorlunda ställer sig saken, i fall denna ofullkomlighet förlägges till självva arten af vara och skillnaden i detta hänseende refereras till subjektet, *för hvilket* världen är. Sinnevärlden blir då ej längre ett moment i evighetsuppfattningen; dess fullkomlighet kräfves ej för dennas. Att den öfver hufvud kan fullkomnas, beror på arten och väsendet hos det subjekt, för hvilket den är till, möjligheten af dess fullkomnande i rationell riktning ändtligen på det evigas närvaro för detta subjekt, och innebär detta sinnevärldens fullkomnande djupast och innerst fullkomnandet af detta subjekt, genom att det eviga för detsamma vinner en högre grad af aktualitet. —

Så mycket om herr W:s teleologi. Vi vända oss nu direkt till den teodicé, han på de nu angifna principerna bygger. Någon plats för det onda i egentlig bemärkelse, för någon verklig abnormitet gifves tydligen ej för herr W. Det, som förefaller oss ondt, måste betraktas som ett nödvändigt moment i världens fullkomlighet, dess ondska följaktligen som något illusoriskt.

Om det fysiskt onda heter det, att det beror på ett misstag. Vi lämna detta såsom för vårt ändamål af underordnad vigt och betydelse. Blott en anmärkning må göras. Herr W. säger, att äfven känslan kan misstaga sig. Han säger, att »*allt* det, som kan försiggå i tänkandet, kan också försiggå i känslan, med undantag af hvad som beror på tänkandets *klarhet*». (Med tänkande förstår han då tydligen medvetet förnimmande i allmänhet.) Man har hitintills hållit före, att »tänkandet» skilde sig från känslan äfven genom sin abstrakthet. Kanske denna kunde vara förutsättning för misstag?

Vigtigare är emellertid läran om det moraliskt onda. Äfven detta beror på ett »misstag». Moraliskt god är — som redan framhållits — en handling, såvidt den handlande i handlingens ögonblick är öfvertygad, att hans handling innebär största möjliga likhet emellan denna världen och den eviga, och just därföre företager den. Ond är den, om man i handlingens ögonblick *tror*, att man genom handlingen rubbar harmonien emellan båda. Men denna tro är alltid oriktig. Människan kan ej rubba denna harmoni. Lyckas hon verkligen utföra sin afsigt, så var denna afsigt emot hennes öfvertygelse ej i strid med denna harmoni, utan ett uttryck för densamma. Det är också gifvet, att just detta handlande i strid med sin öfvertygelse var, äfven det, ett uttryck för samma harmoni.

Den fara för antinomistiska konsekvenser, som af

ett sådant betraktelsesätt tyckes blifva en följd, söker herr W. skydda sig för på flera sätt. Vi hafva redan i fråga om hans moralprincip därom till en del yttrat oss, och vi kunna i det öfriga gärna medgifva, att det i viss mån lyckats honom att frigöra sig från dylika konsekvenser i några af de riktningar, han själf granskar. För öfrigt tillägger han, att vissa handlingar t. ex. mord, stöld, bedrägeri ej kunna *företagas i den tron*, att man därmed befordrar harmonien emellan tid och evighet. Det händer väl stundom, att de i själfva verket göra detta, men den, som företager dem, kan aldrig tro detta i handlingens ögonblick. Häraf följer den något egendomliga konsekvensen, att den, som i likhet med herr W. tror, att de stundom kunna göra det — sålunda möjligen äfven också i det ögonblick, då en frestelse att företaga dem kan vara förhanden — aldrig kan företaga dem. Men vare härmed huru som hälst, vi vilja mot herr W:s teodicé rikta några andra anmärkningar, nämligen:

1) Den Gud, i hvars världsplan det moraliskt onda — låt vara fattadt som ett handlande i strid emot sin öfvertygelse — ingår, han är ej en *allgod* Gud.

2) När sådana bestämningar hos sedligheten som förpligtelse, tillräknelighet och konstant skillnad mellan ondt och godt, korteligen allt, som följer af dess karaktär att vara fordrad, förnekas, så förnekas sedligheten i det hela och därmed obestridliga erfarenhetsfakta. Vi hänvisa i detta afseende till Kants undersökningar på detta område.

3) Ett sådant faktum som *ångren* förblifver på herr W:s ståndpunkt oförklarligt, såframt man ej med Spinoza, men emot erfarenheten vill betrakta ångren som ett ondt, som lägges till ett annat ondt.

Låtom oss nu taga de skäl i betraktande, som herr

W. anför som stöd för sina åsigter i förevarande fall. Det är redan antydt, att hans optimism är en konsekvens af hans fenomenologi. Den sinliga världen är väl ett ofullständigt, men ett rent uttryck för den eviga. För det godas fulla verklighet fordras dess verklighet jämväl i denna världen. Människan kan ej rubba världsplanen, heter det, i enlighet härmed. Världsplanen *skulle* sålunda rubbas, *om* det goda ej vunne aktualitet i denna världen. Hvarföre? Ty då vore det ej fullt verkligt. — Så gestaltar sig saken för den, som blott känner en art af vara eller verklighet. Men betyder vara alltid vara för någon, så förhåller det sig visserligen annorlunda. Brist och ondska kunna då finnas i den värld, som konstitueras af den enes uppfattning, utan att bemänga den andres. Det är ej som en idé i Gud, som människan är ond; detta är hon, när hon tänkes som själf varande ett förnimmande subjekt. Men ingen världsplan rubbas, af hvad som i sinnevärlden sker. Därföre bedja vi ock: »Ske din vilje såsom i himmelen så ock på jorden.»

Men, torde någon invända, Gud är väl i alla fall grunden till den sinliga världen, följaktligen ock hvarje hennes bestämning, sålunda äfven till *den* bestämning, som kallas moralisk ondska. Medelbarligen blir han sålunda i alla fall grund till det onda. — Det förhåller sig icke så, såframt man ej tager uttrycket medelbar grund i en mycket oegentlig bemärkelse. Gud är grund till det ändliga subjektet och dess sinliga bestämdhet blott såvidt det är nödvändigt bestämdt. Men härigenom är blott möjligheten till det moraliskt onda gifven, och till denna är Gud visserligen grund. Men sinnevärlden är äfven tillfälligt bestämd, och inom denna dess tillfälliga bestämdhet faller det onda, såvidt det är verkligt. Till denna är Gud icke grund. Han är väl grund

till det, som kan brukas till ondo, och till, att det onda har den eller den följden, *om* det inträder, men icke till, *att* det inträder. Härtill är det ändliga subjektet själf grund. Men skall detta anses möjligt, så måste man fatta förhållandet emellan det ändliga och det oändliga annorlunda, än herr W. gör.

Men herr W. anmärker vidare: Är det onda verkligt, huru är då en *försoning* möjlig? Icke kan man väl göra det gjorda ogjordt; icke häller kan det *räknas* som ogjordt af den sannfärdige. Och äfven om det i den meningen skulle utplånas, att det ej vidare inträdde, hvad hjälper det, om det på en punkt af tillvaron är bättre, när det är illa i denna? Så mycket mindre kan detta vara fallet, som i evigheten den ena tidpunkten ej är närmare än den andra. Evighetsjaget skulle sålunda evigt förnimma en olöst dissonans. (Sid. 196, 197.)

Så resonnerar den, som blott känner en enda art af verklighet och tillägger denna en objektiv tillvaro, d. ä. en tillvaro oberoende af det subjekt, för hvilket den är till. Och han resonnerar då visserligen från sin ståndpunkt fullt konsekvent. Men annorlunda ställer sig saken för den, som frigör sig från denna förutsättning och antager åtminstone tvänne *arter* af verklighet samt refererar hvarje art till det förnimmande subjektet.

Villigt må det erkännas, att hade det onda verklighet i rent absolut bemärkelse, verklighet i och genom Gud, då vore det onda absolut ohjälpligt. Antar man sålunda, att sinnevärlden har en sådan karaktär — man må sedan komplettera henne med ett »Jenseits» eller icke — så återstår ingen annan möjlighet än att antingen hamna i ren pessimism eller ock förneka det ondas tillvaro. På detta område blir ock motsatsen mellan optimism och pessimism oundviklig, och båda dessa åsigter utgå onekligen

just från slika antaganden. Vill man undvika båda, så förefinnes blott *en* möjlighet. All försoningslära måste nog utgå från, att det goda ensamt har *absolut* realitet. Men skall det blifva tal om verklig *försoning*, så måste väl något finnas att försona. Uppgiften blir då ej att visa, huru factum blir infectum eller räknas så, utan den blir att visa, huru det är möjligt, att en vilja någonsin kan bli tillfredsstäld, i hvars totala lifsbestämdhet ett ondt, en abnormitet och visserligen en verklig sådan en gång inträdt. Innebär personlighetens evighetslif ej ett fullständigare förnimmande af sinnevärlden, utan ett förnimmande af en verklighet af annan art än denna, så äro i viss mån förutsättningarna härför gifna, ehuru visserligen i detta afseende mycket ännu återstår för mänsklig forskning att söka genomtränga. Så mycket är nämligen härmed gifvet, att en i sinnevärlden förefintlig disharmoni *rör* ej omedelbart jaget i dess högsta lifsform. Fråga blir då, hvad som kan utgöra förutsättningarna för denna lifsforms aktualitet, men på denna fråga hafva vi ej skäl att här inlåta oss.

Författaren upptager själf till besvarande den anmärkningen, att »den tilldragelse, som vi kalla ord, såsom ett blott fenomen är overklig» (sid. 196). Men, säger han, då blir ju äfven den goda och lyckliga tilldragelsen, ja, självfva försoningshandlingen, som ej häller är mer än en tilldragelse i tiden, overklig. Från Boströms ståndpunkt skulle man väl säga, att den onda »tilldragelsen» är fenomen och såsom sådan *verklig*. Men fenomenet uppfyller naturligtvis ej denna fordran för författaren, som i varat ser något mer än förnimmas. Emellertid må medgifvas, att om försoningshandlingen ej vore något mer än en tidstilldragelse, så vore det onda jämt lika så verkligt som hon, och någon fullständig försoning vore då ej möj-

lig. Men nu är hon icke detta, utan den sidan af henne, som faller i tiden, får sin betydelse genom sitt sammanhang med det, som evigt är. — Tidstillvaron, i hvilken det onda en gång inträdt, innehåller sålunda väl en för henne såsom sådan olöslig dissonans, och vore evigheten blott en henne kompletterande verklighet, i hvilken hon skulle ingå som ett moment, så måste väl det onda följa med in i själfva evigheten. »Men nya himlar och en ny jord väntom vi efter Hans löfte, där rättfärdighet uti bor.»

---

10. Slutbetraktelser.

Må vi ett ögonblick se tillbaka på vår tillryggalagda väg. Vi erinra oss, att Boström, sedan han visat, att allt, som *är*, är *för* någon, och att vara och förnimmas äro ekvipollenta begrepp, fortgick till en analys af själfva förnimmandet, hvars resultat är, att förnimmandet (perceptio) såväl som dess innehåll (perceptum) ingenting annat är än den förnimmande själf eller själfva medvetandet, tänkt såsom i något afseende bestämdt. I medvetandet fann han därföre väsendet i allt. Sedan han därefter fixerat skillnaden emellan det absoluta och det relativa medvetandet, äro ock förutsättningarna gifna för genomförandet af en bestämd skillnad emellan tvänne arter af verklighet, den osinliga eller väsendet och den sinliga eller fenomenet, hvilken skillnad fattas som en skillnad till själfva arten af deras vara, och som ytterst måste återföras till de subjekt, som hvilkas omedelbara innehåll båda äro att fatta. Genomförandet af denna distink-

tion gör det slutligen för Boström möjligt att fatta den sinliga verlden såsom i viss mån tillfälligt bestämd och lära, att i den ändliga världen d. ä. i och för människan ett verkligt ondt finnes, utan att den absoluta världens eviga harmoni och det godas fulla verklighet däraf i minsta mån rubbas.

Jämföra vi härmed herr W:s åsigter, så erinra vi oss, att han 1) nekat identiteten eller rättare ekvipollensen emellan vara och förnimmas samt fattat det förra som något af medvetandet mer eller mindre oberoende. Detta *realistiska* antagande har haft sina konsekvenser med sig. Har förnimmandet sin grund i en relation (mellan subjektet och varat) och beror dess sanning på öfverensstämmelsen mellan membra relata, så ligger den konsekvensen blott allt för nära att 2) fatta förnimmandet (perceptio) såsom i sin ordning självt utgörande en relation (emellan percipiens och perceptum), ej såsom det förra självt på ett visst sätt bestämdt. 3) Vidare är ock möjligheten stängd att antaga tvänne arter af vara eller verklighet, hvadan det omedelbart gifna endast genom sin ofullständiga bestämdhet, ej genom självva sitt varas art hänvisar på ett annat, ur hvilket det skall förklaras, men som dock till sin art är med detta lika. Så blir *empirismen* en följd af realismen, men själf för den med sig 4) en *deterministisk optimism,* som i sina yttersta konsekvenser hotar att omöjliggöra all praktisk filosofi.

Vi hafva under vår framställnings fortgång mer än en gång haft tillfälle att påpeka en viss frändskap emellan herr W:s läror och den Hegelska världsåsigten. Redan i allmänt ontologiskt hänseende röjer sig denna i herr W:s bemödande att ställa sig på en idealistisk världsåsigts ståndpunkt, utan att fortgå till den fulländade idealism, som hvilar på insigt i identiteten emellan esse

och percipi, samt framför allt i antagandet, att någontings verklighet skulle konstitueras af dess systematiska sammanhang med allt. Det är dock förnämligast i fråga om betydelsen af den ändliga världens ändlighet och den därmed nära sammanhängande om arten af den osinliga bestämdheten, som vi påträffa mer specifika likheter, ehuru vi ej drista påstå, att dessa likheter äro sådana, att man från dem kan sluta till ett direkt historiskt samband. De hufvudsakligaste bland de ifrågavarande likheterna äro: uppfattningen af all verklighet såsom enhet af motsatta och af den ändliga världens ändlighet såsom konstituerad af hennes brist på systematisk form och fullständig bestämdhet — försöken att förklara det sinligas konkreta innehåll ur det abstrakta eller rättare ur själfva abstraktheten, hvilken ponerats såsom något (i begreppet) föregående i den meningen, att det kunde fattas som det konkretas realgrund — vidare läran om den sinliga världen som ett omedelbart moment i den absoluta, den tidliga förnimmelsen i evighetsförnimmelsen samt slutligen i viss mån optimismen.

Men å andra sidan får man för dessa likheter ej förbise de väsentliga olikheterna mellan herr W:s världsåsigt och den Hegelska, olikheter, som äro af den betydenhet, att de i väsentlig mån modifiera äfven själfva den betydelse, som skall tilläggas likheterna. Vi skulle vilja i korthet sammanfatta dessa så, att hos herr W. får den teleologiska synpunkten ej den betydelse, den för Hegel har, men däremot framträder hos herr W. evighetsbegreppet vida bestämdare och klarare än hos Hegel. Sant är det visserligen, att Hegel icke vill fatta processen såsom en tidsutveckling, och att å andra sidan herr W., såframt han vill göra allvar af, att den oändliga verkligheten är en enhet af motsatta, och att ändligheten ligger väsentligen endast i brist på fullständig bestämhet,

ej kan undgå att fatta det absoluta som bestämdt af potentiella bestämningar. Men detta hindrar ej, att tendensen är en annan. Att båda de nämda olikheterna blott äro olika sidor af samma sak, torde lätt inses, blott man besinnar, att det för den, som ej skarpt skiljer emellan väsende och fenomen, är omöjligt att tänka sig en teleologi under annan form än den, att det absoluta självt toge del i världsutvecklingen. Denna omständighet kan ock förklara den dragning åt Spinoza, som är omisskännelig där, hvarest herr W. ej kunnat ansluta sig till ett med Hegel liknande åskådningssätt, utan att likväl kunna acceptera Boströms ståndpunkt.

Vi sade, att likheterna modifieras af olikheterna. När den sanna verkligheten af herr W. fattas såsom »i en viss mening» en enhet af motsatta, så har detta med sig, att potentiell bestämdhet införes i denna verklighet. Men motsatsen fattas här ej såsom en motsats emellan högre och lägre. Det absoluta får följakligen här ej form af process. Det konkretas procedere ur det abstrakta, som äfven här ej kan undvaras för världsförklaringen, får då ej betydelse af det absolutas själfutveckling. Den faller inom den relativa sveren och blir ej en gång fattad såsom utveckling. Herr W. kan visserligen drifvas till erkännande, att ett dylikt procedere ej häller kan undvaras i den absoluta verkligheten, enär de motsatta eljest stodo vid sidan af hvarandra och ej på något sätt kunde fattas i sitt sammanhang, men ett är den konsekvens, hvartill man kan drifvas, ett annat är, hvad man verkligen velat framhålla.

Hvad slutligen herr W:s optimism angår, så är det obestridligt, att vår tanke föres till en sammanställning mellan denna och Hegels bekanta sats: »Was vernünftig ist, ist wirklich; was wirklich ist, ist vernünftig.» Denna

sats, sådan den faktiskt föreligger, kan herr W. underskrifva utan förändring af ett jota. Ledda af samma intresse (intresset för det godas *fulla* verklighet) och utgående från samma förutsättningar (bristande distinktion emellan väsentlig och fenomenell verklighet), hafva båda förts till samma resultat, utan att man därföre har minsta anledning att sluta till ett historiskt samband. Men den nämda satsen får hos Hegel sin förklaring och sin fyllnad i en annan: »Die Gegenwart ist das höchste.» Den satsen skulle väl herr W. näppeligen vara benägen att underskrifva. För honom är ju hvarje punkt af världsutveckling så fullkomlig, hon någonsin kan vara. Med ett ord, det är den teleologiska synpunkten, som, förherskande för Hegel, af herr W. väl icke uttryckligen förkastas, men dock knappast kan få någon väsentlig betydelse. Häraf följer ock, att — under det för Hegel i världsutveckling ett och annat kan ingå, som väl ej hindrar världsutvecklingens fortgång i det hela, men dock kan anses som åtminstone indifferent för denna och i viss mån hinderligt för densammas fortgång, väl ej i det hela, men i en viss punkt, hvadan optimismen väsentligen angår den utvecklingen normerande allmänna lagen — så genomföres optimismen af herr W. ända in i världsloppets minsta detaljer. I detta afseende röjer herr W. större frändskap med *den* optimism, som förefinnes hos Spinoza och Leibnitz. I etiskt afseende måste vi anse honom mäst beslägtad med Spinoza.

Vårt slutomdöme om herr W:s ställning till Hegel blifver sålunda, att han, ehuru i grunden empirist, likväl bestämdare än Hegel utfört en rationell tendens, som Hegel visserligen icke alldeles saknar. I detta se vi ett bestämdt företräde, ehuru vi, då vi tänka på, hvad det innebär, att väsendet är enhet af motsatta, måste känna

oss tveksamma inför den frågan, om ej detta skett på den vetenskapliga konsekvensens bekostnad. Beträffande uppfattningen af den gifna verkligheten åter, måste vi notera det som en brist hos herr W., att han ej fullt tillgodogjort sig Hegels teleologiska betraktelsesätt, så mycket mer, som den enda synpunkt, ur hvilken detta kan tarfva, om ej modifikation, så dock fullständigande — den mänskliga viljans frihet — ej häller af herr W. blifvit vederbörligen framhållen.

Följande skrifter af **L. H. Åberg** hafva utkommit i bokhandeln:

Ett försök att uppvisa Darvinismens öfverensstämmelse med en rationelt idealistisk verldsåskådning af e. Upsala 1874. *Pris: 50 öre.*

Om familjens begrepp och väsentligaste grundformer. Akademisk afhandling. Upsala 1877. *Pris: 2 kr. 50 öre.*

Anteckningar om Stockholms nationsförening vid Upsala universitet. På nationens uppdrag utgifna. Stockholm 1877. *Pris: 50 öre.* (Erhålles efter reqvisition hos Lundeqvistska bokhandeln eller Stockholms nations bibliotekarie, adress: Upsala.)

Bidrag till en framställning och kritik af Kants lära om det moraliskt onda. (Upsala universitets årsskrift 1878.) Upsala 1878. *Pris: 1 kr.*

Försök till en lärobok i allmän samhällslära från den Boströmska filosofiens ståndpunkt. Upsala 1879. *Pris: 50 öre.*

En blick på våra äktenskapslagar jämte några af förslagen till deras ändring. Upsala 1879. *Pris: 1 kr.*

Några ord om H. Ibsens "Et Dukkehjem". Stockholm 1880. *Pris: 35 öre.*

Darvinismens betydelse för sedliga och religiösa frågor. Stockholm 1881. *Pris: 75 öre.*

Utgör 2 af serien **I tidens frågor, populära framställningar, utgifna af L. H. Åberg.** Denna series öfriga, nu utgifna häften äro följande:

1. **Qvinnofrågan. Jemförelser emellan de tre stora kulturfolkens nutidsåsigter rörande könens psykiska begåfning och sociala ställning** af **Edmund Gammal.** Stockholm 1880. *Pris: 1 kr. 50 öre.*

3. **I hvilken riktning bör en reform af våra undervisningsanstalter gå?** af **Fredrik Anderson.** Stockholm 1881. *Pris: 1 kr.*

4. **Om Wagnerismen** af **Adolf Lindgren.** Stockholm 1881. *Pris: 1 kr.*

Några ord om den religiösa undervisningens uppgift och metod. (Nisbethska flickskolans i Upsala årsberättelse för läsåret 1880—1881. Upsala 1881. Erhålles, så långt upplagan räcker, gratis efter reqvisition hos författaren, adress: Upsala, eller i Looström & komp:s bokhandel, Stockholm.)

Betraktelser öfver Ibsens senaste arbete Gengangere. Stockholm 1882. *Pris: 50 öre.*

